

صفر تا صد تاریخ و جغرافیا

مؤلفان:

پیمان بیگدلی
محسن مصلائی
بهرز یحیی

انتشارات خورشخون

تقدیم بہ:

«تقدیم بہ دانش آموزان پر تلاش رشتہ علوم انسانی.»

پیمان بیکدلی

«تقدیم بہ ہمسمر عزیزم.»

مسحٰن مصلائی

«تقدیم بہ فرزند انم.»

بہروزہ بھئی

به نام خالق رؤیاهای دیروز و واقعیت‌های آینده

سرمو روی بالمش گذاشتم خیره شدم به سقف. همش تو ذهنم این بود که یه کتاب جدید دیگه داره چاپ می‌شه، باید به مراحل آخر کار فکر کنم؛ یعنی کاغذش رو با چه قیمتی باید تهیه کنم، چاپخونه رو باید چی کار کنم، قیمت کتاب رو چطور محاسبه کنم؟ اونم تو این روزایی که خیلی‌ها سخت نون شبشونو تهیه می‌کنن. آخه کتاب کمک آموزشی رو می‌خوان چی کار؟

دیدم آگه بخوام به این موضوعات فکر کنم تا صبح باید غصه مشکلات خودمو دیگران رو بخورم.

بعد یهو یادم افتاد که مقدمه‌ای این کتاب رو هم هنوز ننوشتم، گفتم الان بهترین وقته که به این فکر کنم که تو مقدمه در مورد چی می‌خوام صحبت کنم. داشتم به این فکر می‌کردم که خب بهتره در مورد مشوق بودن صحبت کنم. مشوق خودتون باشید!

اولین کسی باشید که خودتون رو به خاطر رسیدن به هدفتون تشویق می‌کنید و اولین کسی باشید که خودتون رو به خاطر اشتباهتون سرزنش می‌کنید. خواستم بگم زیاد خودتون رو تشویق نکنید که مغرور نشید و زیاد خودتون رو سرزنش یا تنبیه نکنید که اعتماد به نفستون خدای نکرده کم بشه. تو همین فکرا بودم که یهو فکرم دوباره رفت سمت کاغذ و زینک، که گرونیشون به دلیل این‌که از خارج وارد می‌شن و قیمتشون به دلار بستگی داره و به خاطر همین تحریم‌ها و دلایل دیگه هی گرون‌تر می‌شن. تو این فکرا بودم که یهو صدای در اومد،

- بابا بیدار نمی‌شی؟! -

- چرا الان بلند می‌شم عزیزم.

- راستی بابا می‌دونم اول صبحه، ولی پمپ چاه آب کار نمی‌کنه، اگر یه فکری براش زودتر نکنیم محصولات خراب می‌شن.

- باشه عزیزم، نمازمو بخونم می‌رم ببینم باید چی کار کرد.

بلند شدم دست و صورتمو شستم و وضو گرفتم و نماز صبح رو خوندم. هنوز خورشید بالا نیومده، چند تا آچار برداشتم رفتم سراغ پمپ. هوا گرگ و میش بود، خنکی هوای صبح قشنگ زیر پوست آدم نفوذ می‌کرد، این خنکای هوای رو به هیچی نمی‌دم، همین‌طور که داشتم قدم زنان می‌رفتم گوشیم زنگ خورد.

- سلام آقا!! (با صدای خنده) صبحونه نخورده کجا رفتی؟

- سلام خانم، زود برمی‌گردم، ریحانه گفت پمپ مشکل داره، دارم میرم ببینم می‌شه کاریش کرد؟! -

- باشه آقای مهندس، ولی زیاد فشار به خودت نیا، برای صبحونه منتظرت می‌مونیم.

- باشه عزیزم، فعلا خداحافظ.

شبم همه جا رو گرفته بود، رفتم تو اتاقک پمپ. چند بار کلید رو زدم، سیم‌ها رو چک کردم، برق داشتن، ولی پمپ کار نمی‌کرد. دست به آچار شدم پمپ رو باز کردم، شفت رو تا چرخوندم، فهمیدم که پمپ گریپاژ کرده. بخشی از پمپ رو باز کردم راه افتادم سمت خونه.

وقتی در اتاق رو باز کردم بوی نون داغ و گل محمدی داخل جای فضای خونه رو پر کرده بود.

- سلام

- آقا مهندس تا دست تو بشوری صبحونه رو آوردم.

- سلام، چشم عزیزم، بازم پمپ گریپاژ کرده.

- بابا ای کاش به‌جای رشته‌ای الانت می‌رفتی مهندسی می‌خوندی، این‌طوری که تو دست به آچار و پیگیر هستی، شاید می‌تونستی کاری بکنی که این همه دچار مشکل نباشیم، تا هر روز بخوای هر چیزی رو با لوازم یدکی درجه چندم بدارد نخور جایگزین کنی.

تو این فکر بودم که مگه من مهندسی نخوندم؟! دخترم داره چی می‌گه، من که کلی تلاش کردم برم رشته‌ی ریاضی و مهندسی بخونم. دیدم داره صدای دخترم میاد.

- بابا بلند شو، نمازت قضا نشه! -

چشمام رو وقتی باز کردم فهمیدم تو خواب بودم. صدای دزدگیر ماشین همسایه تو اون موقع صبح، یادم انداخت که تو روستا نیستی قشنگ دارم تو دل تهران زندگی می‌کنم. بلند شدم رفتم صورتمو آب بزنم و وضو بگیرم که دخترم اومد پشتم.

- صبح بخیر آقا معلم

از تو آینه دیدم که چادر نمازش سرشده و یه خنده‌ی شیطنت‌آمیزی روی صورتش. هر وقت این‌طوری صدام می‌کنه یه جایی تو کارای مدرسه‌اش گیره.

- سلام دخترم، صحبت بخیر. چی شده خورشید نزده، قشنگ معلومه کارت گیره.

- آره بابا، معلمون گفته در مورد یه سری شغل به دلخواه تحقیق کنیم ببریم مدرسه. بابا یه سوال؟

- جانم؟

- تو الان معلمی، مهندسی یا مدیر؟ اینا چه فرقی دارن؟ چرا نرفتی دکتر بشی؟

با خنده گفتم:

- تو که خوب بلدی از اینترنت استفاده کنی، خب یه سرچ بزنی اطلاعات خوبی اونجا هست.

- بله، درسته بابا، خب وقتی تو هستی چه کاریه آخه؟ مهندسی چیه؟ الان تو مهندس هستی بابا یا نه؟! یا فقط یه عنوانه؟

یهو یاد خوابم افتادم، مهندس کیه؟ مهندسا کجان؟ یه عمره داریم دانش‌آموز پرورش می‌دیم که به جامعه‌ی خودشون بتونن کمک کنن. چقدر تو این زمینه موفق بودیم؟ چقدر توونستیم استقلال صنعتی برای کشور ایجاد کنیم؟ چرا وقتی به اینستا نگاه می‌کنم باید غصه بخورم که خیلی از شاگردهای دیروزم که مهندس‌های امروز به‌جای این‌که عکس‌های دورهمی شونو تو ایران بذارن، از جمع‌هاشون تو کشورهای دیگه عکس می‌ذارن؟ چرا برای ادامه تحصیل و زندگی خارج رو ترجیح می‌دن؟ تو این چراها بودم که باز صدای دخترم منو از فکر و خیال درآورد.

- بابا لطفا امروز آگه می‌شه زودتر بیا که تو این تکلیف کمکم کنی. گفتم باشه دخترم ...

امیدوارم روز مهندس، روز دکتر، روز وکیل و ... به یه روز در تقویم ختم نشه. به عنوان یه فارغ‌التحصیل رشته مهندسی میگم، مهندس‌ها هستن که می‌تونن در کنار تکنسین‌ها و کارگرهای ماهر کشور رو به جلو ببرن. دکترها در کنار کادر درمان می‌تونن از سلامت جامعه محافظت کنن، و وکلا و سیاستمدارن می‌تونن صلح و آرامش رو در جوامع بین‌المللی برای ما به ارمغان بیان.

پس از این مقدمه طولانی خواستم یادآور بشم که همه و همه باید رو به جلو باشیم و جامعه‌مون رو تکون بدیم و حرکت و رشدش رو تسریع ببخشیم. ما هم در انتشارات خوشخوان برای این امر گامی برداشته‌ایم، گامی هر چند کوچک، کتب صفر تا صد (جمع‌بندی) دروس علوم انسانی. باشد که با دعای شما عزیزان مورد قبول حق تعالی قرار گیرد.

کتاب حاضر رو سه تن از دوستان بسیار عزیز تألیف کرده‌اند. کمال تشکر رو از آقایان پیمان بیگدلی، محسن مصلائی و بهروز یحیی دارم، و از تکتک دوستان به ویژه آقای جالیزی به خاطر زحماتشان برای تألیف کتاب تشکر ویژه دارم. از سرکار خانم مرادزاده بابت زحمت صفحه‌آرایی کتاب کمال تشکر رو دارم. امیدوارم مطالب کتاب حاضر برای تمام عزیزان مفید واقع بشه. از شما عزیزان نیز پیشاپیش به خاطر نواقص و کمبودهای احتمالی طلب عفو دارم. بهترین‌ها رو برای شما و خودم از خدا می‌خوام.

رسول حاجی‌زاده

مدیر انتشارات خوشخوان

به نام پدیدآورنده تاریخ و جغرافیا

سلام به رفقای نازنین رشته انسانی؛

یه ضرب‌المثل معروف هست که می‌گن «ماهی رو هر وقت از آب بگیری تازه‌ست» خیلی از بچه‌ها شاید بگن دیگه دیر شده برای خوندن کتاب‌های حجیمی مثل تاریخ و جغرافیا؛ اما ما می‌خوایم بگیم نه، صبر کنید. ما تو این کتاب تلاش کردیم با درس‌نامه‌های جمع‌بندی شده و آزمون‌های با کیفیت که به سبک کنکورهای دو سه سال اخیر، حجم زیاد این کتاب رو که ضریب ۵ هم تو کنکور دارن، برای شما خیلی MP3 کنیم و فقط زحمت خوندشون رو بهتر کنیم.

این کتاب برای هر ۶ تا کتاب پایه و دوازدهم تاریخ و جغرافیا در ابتدا، درس‌نامه‌هایی مجزای آورده و بعدش ۴۰ تا آزمون ۱۵ سؤالی به سبک کنکور طراحی کرده که یه منبع فوق‌العاده برای جمع‌بندی و ارزیابی آموخته‌هامونه. هر کدام از کتاب‌ها ۴ آزمون + یک آزمون جمع‌بندی دارن و بعدش ۳ آزمون جامع برای سه کتاب تاریخ و ۳ آزمون جامع برای سه کتاب جغرافیا طراحی شدن و بعد از این، کنکورهای داخل و خارج کشور که در سال‌های اخیر برگزار شدن، آورده شده.

جمع سؤالات تألیف شده و کنکورها، ۶۰۰ سؤال هست که به صورت کامل، خط‌به‌خط مطالب کتاب‌های درسی رو در بر گرفته.

نکته مهم قابل ذکر دیگه اینه که سؤالات تألیفی آزمون‌ها، مفهومی‌ان، یعنی جووری طراحی شدن که به سؤالات احتمالی سازمان سنجش نزدیکه و گاهی هم از اون سخت‌تره. در بخش انتهایی کتاب هم پاسخ‌نامه کاملاً تشریحی براتون آوردیم که دیگه همه‌جوره بخونید و حاش رو ببرید.

در پایان وظیفه می‌دانیم از جناب آقای رسول حاجی‌زاده، مدیر محترم انتشارات خوشخوان، جناب آقای عرفان جالیزی مدیر محترم تألیف و تمامی همکاران عزیز که در حوزه‌های علمی و فنی، ویرایش، صفحه‌بندی و چاپ در به ثمر رسیدن این کتاب کمک کرده‌اند، نهایت تشکر و قدردانی را بهجا بیاوریم.

با آرزوی موفقیت شما عزیزان

پیمان بیگدلی، محسن مصلائی، بهروز یحیی

بهار ۱۴۰۳

صفحه	عنوان
۱	درسنامه و آزمون‌های تاریخ دهم
۲	جمع بندی نکات تاریخ دهم
۲۳	آزمون ۱
۲۶	آزمون ۲
۲۹	آزمون ۳
۳۲	آزمون ۴
۳۴	آزمون ۵
۳۷	درسنامه و آزمون‌های تاریخ یازدهم
۳۸	جمع بندی نکات تاریخ یازدهم
۵۸	آزمون ۶
۶۰	آزمون ۷
۶۳	آزمون ۸
۶۶	آزمون ۹
۶۹	آزمون ۱۰
۷۳	درسنامه و آزمون‌های تاریخ دوازدهم
۷۴	جمع بندی نکات تاریخ دوازدهم
۸۶	آزمون ۱۱
۸۸	آزمون ۱۲
۹۰	آزمون ۱۳
۹۲	آزمون ۱۴
۹۴	آزمون ۱۵
۹۷	شبیه ساز تاریخ
۹۸	آزمون ۱۶
۱۰۱	آزمون ۱۷
۱۰۴	آزمون ۱۸
۱۰۶	آزمون ۱۹
۱۰۸	آزمون ۲۰

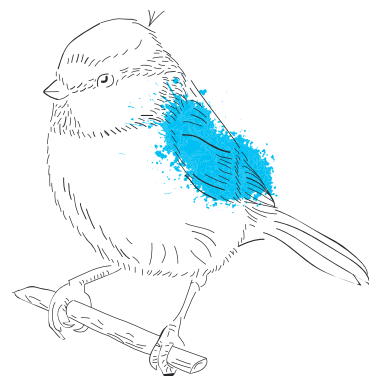
صفحه	عنوان
۱۱۱	درسنامه و آزمون‌های جغرافیا دهم
۱۱۲	جمع بندی نکات جغرافیا دهم
۱۲۴	آزمون ۲۱
۱۲۷	آزمون ۲۲
۱۲۹	آزمون ۲۳
۱۳۱	آزمون ۲۴
۱۳۳	آزمون ۲۵
۱۳۵	درسنامه و آزمون‌های جغرافیا یازدهم
۱۳۶	جمع بندی نکات جغرافیا یازدهم
۱۶۰	آزمون ۲۶
۱۶۲	آزمون ۲۷
۱۶۵	آزمون ۲۸
۱۶۸	آزمون ۲۹
۱۷۱	آزمون ۳۰
۱۷۳	درسنامه و آزمون‌های جغرافیا دوازدهم
۱۷۴	جمع بندی نکات جغرافیا دوازدهم
۱۹۸	آزمون ۳۱
۲۰۰	آزمون ۳۲
۲۰۲	آزمون ۳۳
۲۰۴	آزمون ۳۴
۲۰۶	آزمون ۳۵
۲۰۹	شبیه ساز جغرافیا
۲۱۰	آزمون ۳۶
۲۱۳	آزمون ۳۷
۲۱۶	آزمون ۳۸
۲۱۹	آزمون ۳۹
۲۲۲	آزمون ۴۰
۲۲۵	پاسخنامه تشریحی آزمون‌ها
۲۶۳	پاسخ کلیدی آزمون‌ها

درسنامه و

آزمون‌های تاریخ

دهم

شماره درس	شماره آزمون
درس ۱ تا ۴	۱
درس ۵ تا ۸	۲
درس ۹ تا ۱۲	۳
درس ۱۳ تا ۱۶	۴
جامع دهم	۵

درس ۱ تا ۶ تاریخ دهم

بخش اول: تاریخ جهان باستان

- معانی واژه تاریخ
- ۱- مجموعه حوادث و رویدادهایی که فرد یا جامعه از سر گذرانده
 - ۲- علم و روش علمی مطالعه رویدادهای گذشته
 - ۳- تقویم سالانه

- ۱) مراحل پژوهش در تاریخ
- ۱- انتخاب موضوع
 - ۲- تدوین پرسش‌های تحقیق
 - ۳- شناسایی منابع
 - ۴- گردآوری و تنظیم اطلاعات
 - ۵- تحلیل و تفسیر اطلاعات
 - ۶- گزارش یافته‌های پژوهش

۲) تحولات گاه‌شماری در طول تاریخ

- الف) جهان
- بابلی
 - خورشیدی - قمری - ۱۲ ماه قمری (برای رفع اختلاف هر سه سال یک ماه به سال می‌افزودند)
 - مصری
 - سال ۳۶۵ و یک چهارم شبانه‌روز
 - افزودن ۵ روز اضافی به ماه پایانی سال
 - ۱۲ ماه ۳۰ روز
 - هر ۴ سال ۱ روز به سال می‌افزودند (کبیسه)
 - رومی
 - ۴۶ ق. م اصلاح تقویم به دستور ژولیوس سزار بر اساس گاه‌شماری مصری
 - ۵۲۵ م. دو قرن بعد از رسمیت یافتن مسیحیت در روم، میلاد حضرت مسیح مبدأ گاه‌شماری رومیان شد.
 - حدود ۱۰۰۰ سال بعد اصلاح تقویم توسط پاپ گرگوار سیزدهم به کمک منجمان

- ب) ایران
- خورشیدی - قمری بابلی ← هخامنشیان
 - بابلی، سلوکی و اوستایی ← اشکانیان
 - اوستایی (دین زرتشتیان) ساسانیان ← همانند مصریان سال ۳۶۵ شبانه‌روزه + ۵ روز اضافی آخر سال (اندرگاه) + مبدأ آن به تخت‌نشستن شاه + هر ۱۲۰ سال ۱ ماه به آخر سال
 - بعد از اسلام: هجری قمری - یزدگردی - جلالی - دوازده حیوانی - هجری خورشیدی
 - هجری خورشیدی از ۱۳۰۴ ش.

۳ مراحل کار باستان‌شناس

- کشف و شناسایی
- کاوش و حفاری
- استخراج و تنظیم اطلاعات (قدمت)

نکته: ارتباط علم باستان‌شناسی و تاریخ

- نوشته‌های مورخان ← کمک به شناسایی و کشف آثار باستان‌شناسی
- کاوش‌های باستانی ← منبعی برای مورخان

۴ تقسیم‌بندی گذشته بشر

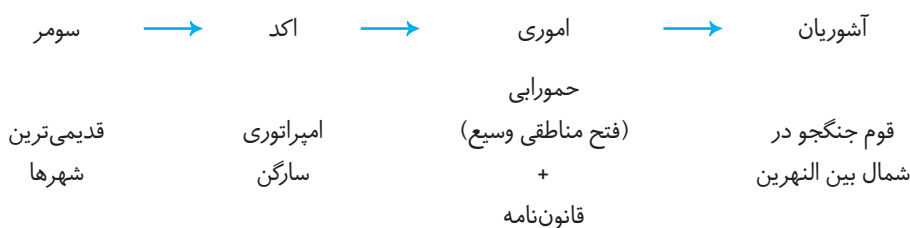
- تقسیم‌بندی گذشته بشر بر اساس نوع اقتصاد معیشتی و ابزارها
 - گردآوری خوراک (از ۴ میلیون سال پیش)
 - تولید خوراک (از ۱۲۰۰ سال پیش)
 - استخراج و تنظیم اطلاعات (قدمت)
- تقسیم‌بندی گذشته بشر بر اساس اختراع خط
 - قبل اختراع خط (پیش از تاریخ) (۵۰۰۰ سال پیش)
 - بعد از اختراع خط (دوران تاریخی)

نکته: در فاصله ۱۲۰۰ تا ۶۵۰۰ سال پیش (عصر نوسنگی)، کشت غلات و رام کردن جانوران در بیشتر نقاط جهان رواج یافت.

۵ بین‌النهرین (میان رودان)

(الف) نخستین مراکز تمدنی در حدود ۳۵۰۰ ق.م در کشور عراق کنونی و جلگه خوزستان ایران

- سومر در ناحیه جنوبی بین‌النهرین
- ۲۴۰۰ ق.م قوم اکد (در مرکز بین‌النهرین) به فرماندهی سارگن بردولت شهر - سومری مسلط شد ← دوام امپراتوری سارگن تا حدود دو قرن
- ۱۹۰۰ ق.م قوم اموری قدرت خود را در مرکز بین‌النهرین گسترش داد و حمورابی مشهورترین فرمانروای آن
- آشور

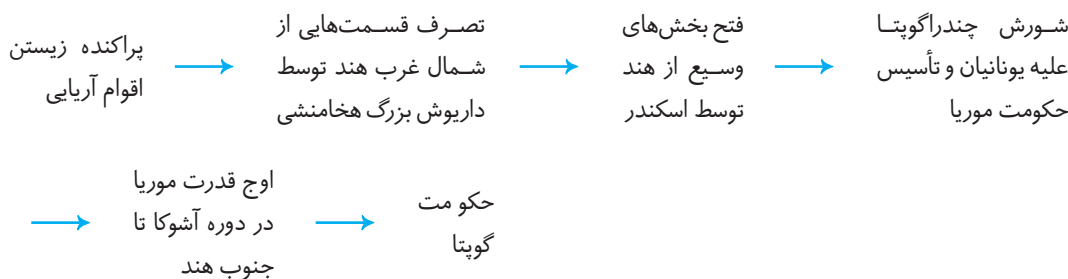
۶ مصر

- امپراتوری قدیم (اوج قدرت فرعون‌ها - ساخت اهرام سه گانه)
- مصر باستان
- امپراتوری میانه
- امپراتوری جدید (آمن هوتپ چهارم ← کوشش برای ترویج یگانه‌پرستی در شکل پرستش خدای خورشید)
- حضرت یوسف (ع) - حضرت موسی (ع)

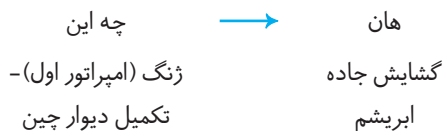
۷ هند

الف) تمدن پیشرفته دوره رود سند در ۵۰۰۰ سال پیش با شهرهای بزرگ و پرجمعیت موهنجودارو و هاراپا
 ب) مهاجرت آریاییان به هند حدود ۱۵۰۰ ق.م در زمان انحطاط تمدن سند

۸ چین

الف) ۸۰۰۰ سال پیش مشغول کشاورزی بودن روستائیان اطراف رودهای هوانگ‌هو (رود زرد) و یانگ‌تسه.
 ب) نخستین شهرها در ۱۵۰۰ ق.م

۹ یونان

الف) تمدن مینوسی در جزیره کرت در جنوب یونان
 ب) تمدن میسنی حدود ۲۰۰۰ ق.م توسط اقوام بیابانگرد مهاجر از دشت‌های اروپای شرقی (اولین دوره تمدن یونان)
 ج) عصر تاریکی از ۱۱۰۰ تا ۸۰۰ ق.م (به دلیل رقابت شهرها و جنگ‌های داخلی)
 د) عصر دولت شهرها و رقابت با هخامنشیان در آسیای صغیر
 ه) جنگ‌های پلوپونزی بین دولت-شهرها (پیروزی اسپارت)
 و) فتح یونان توسط اسکندر

نکته: اولین دوره بازی‌های المپیک ۷۷۶ ق.م در دولت-شهر المپیا

• در قرن ۵ و ۶ ق.م شکل‌گیری نوعی مردم‌سالاری در یونان و به ویژه در آتن

۱۰ روم

- ۱۵۰۰ ق.م آمدن گروهی اقوام هند و اروپایی به ایتالیا
- در ۵۰۹ ق.م شورش رومیان در برابر شاه رم و تأسیس حکومت جمهوری رم
- در سال‌های میان ۵۰۹ تا ۲۶۴ ق.م گسترش جمهوری رم با شکست رقیبان و دشمنان خود و تسلط بر سرتاسر شبه جزیره ایتالیا
- در فاصله سال‌های ۲۶۴ تا ۱۶۴ ق.م سلسله جنگ‌های بزرگ میان جمهوری رم با حکومت کارتاژ و پادشاهان مقدونی ← شکست رقبا و تسلط رومیان بر دریای مدیترانه و سرزمین‌های پیرامون (تبدیل شدن به قدرتی بزرگ)
- در قرن اول ق.م. رقابت سرداران جاه‌طلب و جنگ داخلی در جمهوری رم ← اکتاوین و تغییرات در نظام حکومتی جمهوری (تمام قدرت در دست آگوستوس یا امپراتوری)
- انتخاب بیزانتیوم توسط امپراتور کنستانتین ۳۳۷-۳۰۶ م به پایتختی
- در ۴۷۵ م. روم غربی در اثر هجوم اقوام بیابان‌گرد نابود شد.
- ادامه حیات روم شرقی تا سال ۱۴۵۳ م. که پایتخت آن توسط امپراتوری مسلمان عثمانی فتح شد.

درس ۷ تا ۱۰ تاریخ دهم

۱) مطالعه در گذشته‌های دور

- (الف) تا ۲۰۰ سال پیش عموم مورخان تنها از تاریخ ساسانیان اطلاع و شناخت درخور توجهی داشتند.
- (ب) در دوره صفویه تمایل و علاقه اروپاییان برای مسافرت به کشور ما و شناخت تاریخ و فرهنگ آن دو چندان شد.
- (ج) سرهنری راولینسون در زمان محمدشاه قاجار موفق به خواندن خط میخی شد.
- (د) امتیاز انحصاری کاوش‌های باستان‌شناسی را دولت فرانسه در سرتاسر ایران به دست آورد.
- (ه) در سال ۱۳۰۶ ش. خروج انحصار کاوش‌های باستان‌شناسی از دست فرانسویان و شروع به کارشدن باستان‌شناسان خارجی مانند ارنست هرتسفلد و آرتوریوپ آمریکایی

نکته: در قرون نخستین هجری، مورخان مسلمان ایران مانند طبری و دینوری با استفاده از ترجمه عربی از خدای نامه‌ها تاریخ ایران باستان را نوشتند.

نوشته این مورخان تا ۲۰۰ سال پیش همچنان منبع اصلی مطالعه و شناخت تاریخ ایران باستان به حساب می‌آمد. (متن اصلی خدای نامه‌ها و ترجمه عربی آن‌ها از بین رفته و چیزی از آن‌ها باقی نمانده است)

منابع تاریخ ایران } دست اول: غیر نوشتاری - منابع نوشتاری (تمام نوشته‌های نگارش یافته درباره رویدادهای تاریخی ایران در عهد باستان)
دست دوم: کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های تحصیلی و طرح‌های پژوهشی نوشته شده در ۲۰۰ سال اخیر توسط مورخان، باستان‌شناسان و زبان‌شناسان

۲) ایران در دوران پیش از تاریخ

- (الف) کهن‌ترین آثار کشف شده از حضور انسان در ایران مربوط به بستر کشف رود در نزدیکی مشهد در خراسان رضوی ← قدمت ابزارهای سنگی یافت شده در حدود ۱ میلیون سال
- (ب) تا ۱۲ هزار سال پیش نواحی پایکوهی و دشت‌های ایران جولانگاه انسان‌هایی در پی شکار جانوران و گردآوری گیاهان خوراکی
- (ج) ۱۲۰۰۰ سال پیش، ساکنان نواحی کوهپایه‌ای زاگرس نخستین مردمانی که در محوطه باستانی چغاگلان در شهرستان مهران شروع به کشت گیاهان گندم و جو و اهلی کردن جانورانی مانند بز و گوسفند کردند (ورود انسان به دوره یک جاننشینی و تولید خوراک)
- (د) سفالگری: مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش در ساختن ظروف و ابزار سفالی پیشرفت قابل توجهی یافتند.
- (ه) فلزکاری: یافته‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که مردم ایران از حدود ۸ هزار سال پیش با چکش کاری بر روی رگه‌های طبیعی مس برخی ابزارها به ویژه زیورآلات مسی می‌ساختند و بقایای کوره‌های ذوب و قالب‌گیری مس در برخی سکونتگاه‌های کهن مانند شهداد، تل ابلیس و تپه یحیی در استان کرمان و تپه زاغه در قزوین بیانگر آن است که در حدود ۵ تا ۷ هزار سال پیش ساکنان این سکونتگاه‌ها به فنون ذوب و قالب‌گیری مس دست یافته بودند. ساخت اشیاء و ابزار مفرغی از طریق آمیختن مس و قلع (بهترین نمونه مفرغ لرستان) + اشیاء و ظروف سنگ صابونی به ویژه در جیرفت و تپه یحیی در کرمان
- (ز) حدود ۵ هزار سال پیش، به وجود آمدن نخستین شهرها، در فلات ایران (شوش و چغامیش در خوزستان - شهداد و جیرفت در کرمان - شهر سوخته در سیستان - سیلک در کاشان)

۳) تمدن ایلام

- (الف) حدود ۲۶۰۰ ق.م اتحاد حاکمان کوچک و مستقل ایلامی و تأسیس پادشاهی ایلام (در پی لشکرکشی پیاپی فرمانروایان اکدی و سومری)
- (ب) قرن ۷ ق.م انحطاط و فروپاشی حکومت ایلام به سبب یورش ویرانگر آشوریان

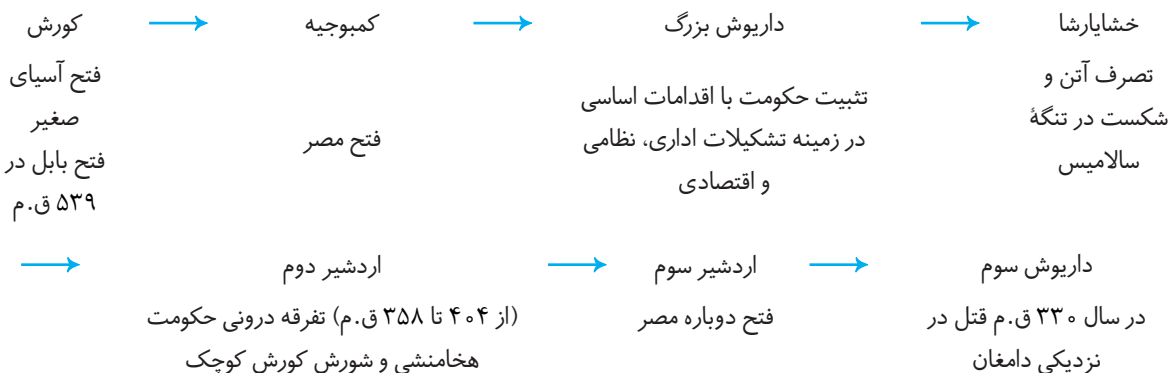
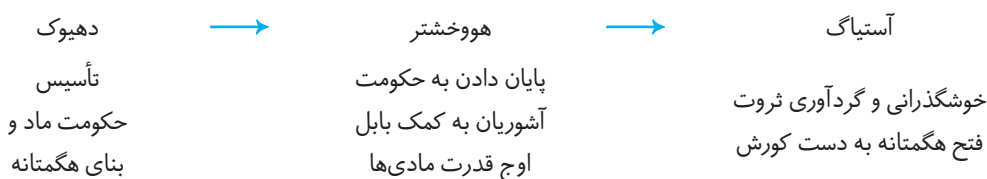
۴) ورود آریایی‌ها (و مادها)

- (الف) اقوام آریایی در حدود ۱۵۰۰ ق.م وارد فلات ایران شدند.
- (ب) برای اولین بار در قرن ۹ ق.م در سالنامه‌های شاهان آشوری به مادی‌ها اشاره شده است.

۵ هخامنشیان

جنگ‌های باستان

- ۱- نبرد پلپونزی جنگ داخلی دولت-شهرهای یونان
- ۲- نبرد ماراتن: شکست داریوش از آتن
- ۳- نبرد سالامیس: شکست دریایی خشایارشا از یونان
- ۴- نبرد گرانیکوس، ایسوس و گوگمل: شکست‌های حکومت هخامنشی از اسکندر
- ۵- نبرد حران: شکست کراسوس رومی از سورنا
- ۶- نبرد قادسیه، جلولا و نهاوند: مغلوب شدن یزدگرد سوم در برابر اعراب

بخش سوم: تاریخ ایران باستان

درس ۱۱ تا ۱۶ تاریخ دهم

نظام سیاسی و اداری

- به دلیل کمبود شواهد و اسناد مکتوب ← ارائه تصویر روشن و کامل بسیار دشوار است.
- مادها
 - تقلید از شاهان پیشین
 - دربار و تشکیلات محدود شامل پادشاه و برخی صاحب‌منصبان درباری، فرماندهان نظامی و حاکمان محلی
- سنگ‌نوشته‌ها و لوح‌های هخامنشی و نوشته‌های مورخان یونانی حاوی اطلاعات ارزشمند
- پادشاه دارای اختیارات فراوان ← ادعای داریوش درباره پادشاهی به خواست اهوره مزدا ← جنبه دینی به حکومت و تشویق مردم به فرمان‌بری
- مشورت با بلندپایگان سیاسی، نظامی، اداری، مذهبی و حقوقی (درباره مسائل حکومتی به‌ویژه جنگ و صلح)
- هخامنشیان
 - برای اداره سرزمین‌های گوناگون و اقوام مختلف نیازمند شیوه‌های مدیریتی تازه و تشکیلات حکومتی کارآمد
 - کورش: با استفاده از تجربیات قبلی، شیوه جدید خردمندانه مبتنی بر احترام به دین و فرهنگ مردم و مشارکت آنان در حکومت: سیاست کورش جلب پشتیبانی و وفاداری اقوام و ملت‌های تابعه از طریق مشارکت دادن آن‌ها در اداره حکومت هخامنشی
 - داریوش: نظام اداری کارآمد سبب وحدت بیشتر و حکومت متمرکز / بنیان‌گذار نظام اداری / شامل بخش مرکزی و استانی یا ساتراپی / مرکزی شامل دیوان شاهی (نگارش و ثبت نامه و اسناد توسط دبیران) خزانه شاهی و انبار شاهی / بازرسی عملکرد مقام‌ها و ساتراپ‌ها توسط چشم و گوش شاه (مسئول بازرسی منظم) / ساماندهی تشکیلات استانی یا شهری و شیوه اداره آن‌ها و ایجاد قواعد تازه برای نظارت و تسلط بیشتر حکومت مرکزی بر شهرها

- سلوکیان
 - قدرت در اختیار یونانیان
 - کوچاندن یونانیان زیاد به شهرک‌ها و پادگان‌های نظامی
 - استفاده از تشکیلات و تقسیمات اداری هخامنشی
 - گرفتن مالیات به روش پیشین
 - ادامه سیاست‌مدارای دینی و آزادی پادشاهان هخامنشی

- اشکانیان
 - پادشاه بالاترین مقام
 - خاندان‌های مهم (کارن یا قارن در نهاوند، سورن در سیستان، مهران در ری)
 - دو مجلس بزرگان و مغان برای کمک به اداره کشور، تعیین جانشین، جنگ یا صلح
 - شکل غیرمتمرکز، استقلال حاکمان محلی و ضرب سکه
 - حاکمان محلی: باج و خراج و سپاه به پادشاه (ملوک طوایفی)

- ساسانیان
 - پادشاه ساسانی در رأس هرم قدرت، ادعا بر پادشاهی به خواست اهوره مزدا
 - اعضای خاندان شاهی، سران خاندان‌های قدیمی، وزیران، رؤسای ادارات و رؤسای روستاها سهیم در قدرت
 - برای ایجاد تمرکز و افزایش تسلط ← از یک‌سو سپاه نیرومند و از سوی اقدام به توسعه تشکیلات درباری ← کاهش حکومت موروثی محلی ← جنوب، مرکز و غرب تحت نظارت مستقیم
 - دیوان‌ها: وزیر (بزرگ فرمادار) مجری فرامین و جانشین پادشاه در سفر یا جنگ و گاهی فرماندهی سپاه
 - دبیران: نقش مهم در تشکیلات اداری (آموزش در مراکز آموزشی به نام دبیرستان) / کار اصلی نگارش فرمان‌ها و اسناد (در کنار آن گردآوری خدای نامک) / برخی آشنا به چند زبان و خط / رئیس آن‌ها، ایران دبیربد یا ایران‌مهست / ندیمان، پزشکان و موسیقی‌دانان / قلمرو ساسانیان، ایران‌شهر ← تقسیم به چند کوره یا استان تحت حکومت اعضای خاندان

قشرها و طبقات اجتماعی

- اقوام آریایی مهاجر
 - قبیله‌های گوناگون و خویشاوند از لحاظ تبار و زبان و باورهای دینی مشترک / پس از استقرار در مناطق مختلف ایران، ایجاد جامعه شبنانی و روستایی با حفظ پیوندهای قبیله‌ای / هر قبیله شامل تعدادی طایفه و هر طایفه شامل چند خانواده بزرگ / در کنار این رده‌بندی قبیله‌ای، نوعی تقسیم‌بندی اجتماعی سه‌گانه بر پایه شغل و پیشه افراد (میراث مشترک آریاییان هند و ایرانی) / در این تقسیم‌بندی، افراد شامل سه قشر روحانیان، جنگجویان، کشاورزان و شبانان / وجود قشرهای سه‌گانه آریایی در آغاز معرف نوعی تقسیم کار و دسته‌بندی حرفه‌ای (هیچ قشری بر قشر دیگر برتری و امتیاز خاصی نداشت)
- مادها
 - ایجاد نابرابری اقتصادی و اجتماعی و طبقات اجتماعی (سراغاز این تحول در دوره مادها)
- هخامنشیان
 - در زمان هخامنشیان افزایش فتوحات سبب افزایش نابرابری اجتماعی و اقتصادی گروه حاکم و مردم عادی
 - اعضای خاندان شاهی به سمت شهری، فرماندهی ارتش و مناصب مهم (امتیازات ویژه) ← شکل‌گیری طبقه اشراف و بزرگان و در نتیجه نابرابری اجتماعی و اقتصادی ← جنگجویان بالاتر از سایرین
- اشکانیان
 - جامعه شامل گروه حاکم و توده مردم
 - گروه حاکم، اعضای خاندان شاهی و دیگر خاندان‌ها دارای مهم‌ترین مناصب
 - توده مردم شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان
 - به سبب جنگ‌ها، وجود اسیران و به کارگیری آن‌ها در فعالیت کشاورزی، ساختمان‌سازی، معادن شاهی و خدمات خانگی

ساسانیان

- تثبیت نظام طبقاتی به سبب توسعه تشکیلات اداری توسط ساسانیان (افزوده شدن دبیران به گروه حاکم) و رسمیت دین زرتشتی
- نظام طبقاتی استوار بر اصالت خون (حق ویژه) ← تحرک اجتماعی بسیار دشوار
- افزایش نابرابری بین طبقه حاکم و توده مردم ← گسترش طبقه فرادست صاحب مشاغل و زمین‌های فراوان
- اشراف‌زادگان فقط به فعالیت جنگی، دیوانی، ورزش رزمی و شکار (زنان متمایز)
- توده مردم به طور موروثی در کشاورزی، دامداری، پیشه‌وری و تجارت و مالیات
- موبدان زرتشتی مدافع نابرابری‌های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم (وانمود می‌کردند تفاوت‌ها و تمایزها برای حفظ نظم و ثبات کشور لازم است و رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر موجب فساد جامعه)
- در زمان پادشاهی قباد، پدید آمدن جنبش بزرگی علیه نابرابری‌ها و تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک / به لرزه انداختن پایه‌های نظام طبقاتی ساسانی / اقدامات خسرو انوشیروان پسر و جانشین قباد برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی / کاهش قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه اول و افزایش قدرت و نفوذ نجبای درجه دوم

زنان

- جایگاه تحت تأثیر آموزه‌های زرتشتی و فرهنگ عمومی / در بخش اصلی اوستا منسوب به زرتشت عدم تفاوت میان زن و مرد / در بخش‌های اوستا که نوشته شده در زمان ساسانی است، موقعیت زن پایین‌تر
- در آیین زرتشتی: پارسایی و عفت دو ویژگی زن خوب
- در ایران باستان: زن به عنوان مادر و کدبانوی خانه دارای احترام والا، هم‌چنین شواهد زیاد از حضور زنان در بیرون
- لوح‌های گلی: در زمان هخامنشی زن و مرد دارای حقوق و کار برابر / تعدادی از کارکنان کارگاه شاهی و حتی مدیریت، زنان بودند / حق مالکیت و اقامه دعوا در دادگاه، حمایت اقتصادی، درآمد و شریک در اموال همسر (ساسانی و اسلامی)
- سلطنت چند تن از زنان خاندان شاهی مانند همسر یزدگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام‌های پوران و آزرمی دخت (اینان از جمله نخستین شاهان زن بزرگ‌ترین حکومت‌های جهان باستان)

قضای و دادرسی

- بر اساس باورهای کهن ایرانی، مهر یا میترا ایزد پیمان و قانون و پشتیبان نظم اجتماعی / یکی از اصول مهم اندیشه ایرانی، پایبندی به عهد و پیمان / ایرانیان باستان اهمیت بسیاری به عدالت و راستی می‌دادند (یکی از آرمان‌های آنان، حکومت فرمانروای عادل) / در ایران باستان قوانین بیشتر برگرفته از عرف و عادات و اعتقادات قومی ایرانیان به‌ویژه اوستا و کتاب دینی زرتشتیان) / در برخی از کتاب‌های دینی آن زمان، مطالب بسیاری درباره انواع جرم و مجازات وجود دارد.
- **غیر رسمی:** توسط ریش‌سفیدان، بزرگان خانواده‌ها و قبایل
- **رسمی:** بیشتر بر عهده روحانیون زرتشتی و قضات منصوب شده از سوی شاه و یا حاکمان مناطق مختلف (روحانیون برای اختلافات حقوقی و مدنی - قضات شاهی برای جرایم سیاسی و نظامی)
- قوانین مربوط به نظم عمومی، نافرمانی و خیانت به شاه و کشور حتی در مورد شاهزادگان و دیگر اعضای خاندان شاهی سخت بود. (اجرای بدون ملاحظه آن‌ها)
- معمولاً شاه بالاترین مرجع قضایی (قاضی‌القضات) بود ← در محاکمه‌های مهم، اغلب صدور حکم نهایی توسط او / برخی پادشاهان در روزهای معینی از سال، شخصاً به دادخواهی و شکایت مردم عادی، رسیدگی می‌کردند.
- ۱- در سنگ‌نوشته‌های شاهان هخامنشی به‌ویژه داریوش یکم، نکته‌ها و مطالبی درباره انصاف، عدالت، راستی و اجتناب از دروغ و بیداد
- ۲- اشارات نویسندگان یونانی: در دوران هخامنشی قوانینی وجود داشته برای محدود کردن قدرت و اختیارات پادشاه، برای نمونه اشاره هرودت به قانون ایرانی (شاه نباید کسی را به دلیل یک‌بار ارتکاب جرم به مرگ محکوم کند) / برخی پادشاهان مانند کمبوجیه و خشایارشا درباره قانونی بودن برخی از کارهای خود مشورت با قضات شاهی
- ۳- در دوره هخامنشی، مبنای قضاوت، ترکیبی از قوانین و شیوه‌های دادرسی اقوام ایرانی و اقوام و ملت‌های غیر ایرانی تابع امپراتوری هخامنشیان (قرن‌ها پیش از هخامنشیان به دستور حمورابی پادشاه بابل، تدوین مجموعه‌ای از قوانین در زمینه‌های گوناگون زندگی اجتماعی ← کشف لوح سنگی آن قوانین در شوش پایتخت سلسله‌های ایلام و هخامنشی) / پادشاهان هخامنشی، ملل تابع خود را در تبعیت از قوانین و آداب و رسوم خود آزاد می‌گذاشتند.

دوره هخامنشی

- دوران ساسانی
- ۱- از قضاوت و دادرسی این دوران مدارک بیشتری به‌جا مانده ← نمونه: مجموعه‌ای از قوانین و محاکمات عصر ساسانی در کتاب (مادیان هزار دادستان) به زبان پهلوی (منبع ارزشمند برای آشنایی با نظام حقوقی و دادرسی آن دوره)
 - ۲- گسترش تشکیلات قضایی و افزایش نقش روحانیون زرتشتی در امور قضایی نسبت به گذشته ← گروهی از روحانیون زرتشتی آشنا به قوانین دینی و احکام عرفی، عهده‌دار امور قضاوت

سپاه و جنگ‌افزارها

نکته: شکل‌گیری و گسترش حکومت‌های بزرگ ایران باستان بدون وجود ارتش منظم و مجهز ناممکن بود.

- مادی‌ها
- ۱- دهیوک مؤسس حکومت ماد: تشکیل سپاه با گردآوری جنگاوران قبایل متحد خود / به منظور مقابله با هجوم آشوری‌ها، درآوردن هگمتانه (همدان کنونی) به صورت دژ نظامی و بنا کردن استحکامات و قلعه‌های متعدد
 - ۲- هووخشتر سومین پادشاه ماد: تقسیم سپاه خود به دسته‌های کمان‌داران، نیزه‌داران و سواران / قرار دادن دسته‌های پشتیبانی، تدارکات و یگان‌های بارکش در کنار آنان
 - ۳- سلاح‌های سپاه ماد شامل خنجر، سرنیزه، سپر، شمشیر، تیر و کمان، زوبین

- هخامنشیان
- ۱- سپاه هخامنشی تا زمان داریوش یکم متکی بر واحدهای مختلف پیاده‌نظام که قبایل، اقوام و ملل تابع بر آن پیوسته بودند.
 - ۲- داریوش اقدام‌های مهم در زمینه نظامی و نوسازی سپاه / تشکیل نیروی ده‌هزار نفری ویژه به نام سپاه جاویدان ← جاویدان زیرا هیچ‌گاه از شمار آن‌ها کم نمی‌شد، هرگاه سرباز یا فرماندهی بازنشسته یا کشته می‌شد به سرعت فرد جدیدی جایگزین او می‌شد (اعضای این سپاه از میان جوانان برومند پارسی انتخاب می‌شدند و آموزش‌های ویژه می‌دیدند).
 - ۳- در سپاه هخامنشی سواره‌نظام دارای جایگاه مهم / سلاح اصلی آن‌ها نیزه
 - ۴- پس از سواره‌نظام خیل عظیم پیاده‌نظام بود.
 - ۵- هریک از اقوام ایرانی غیرپارسی و غیر ایرانی دارای لباس جنگی و جنگ‌افزارهای مخصوص خود
 - ۶- یکی دیگر از اقدام‌های بزرگ داریوش یکم: تأسیس نیروی دریایی ← به تدبیر او ایجاد چندین پایگاه دریایی در خلیج فارس، دریای سرخ و دریای مدیترانه / دریانوردان مختلف تابع امپراتوری از جمله فنیقی‌ها، سوری‌ها، مصری‌ها، قبرسی‌ها و مردمان آسیای صغیر در نیروی دریایی هخامنشیان خدمت می‌کردند. اما فرماندهی ناوهای جنگی بر عهده پارسیان و مادی‌ها

- اشکانیان
- ۱- اهمیت فراوان به نیروی سواره‌نظام / در سپاه اشکانی نیروی پیاده‌نظام نقش چندانی داشت.
 - ۲- اساس تشکیلات نظامی اشکانیان سواره‌نظام چابک ← تیراندازی هنگام سواری و ازهم پاشیدن دشمن
 - ۳- مهم‌ترین جنگ‌افزارهای سپاه، تیروکمان و نیزه
 - ۴- دلیل توانمندی سواره‌نظام اشکانی، پیشینه صحراگردی‌شان بود که به آنان توانایی جنگیدن و تحمل مشقت می‌داد.
 - ۵- به تدریج اشکانیان، سواره‌نظام، دارای سلاح سنگین تشکیل دادند. (مجهز به زره و کلاه‌خود)
 - ۶- استفاده از صدای طبل در آغاز حملات سپاه اشکانی معمولاً سبب ایجاد وحشت بسیار در لشکر دشمن و برهم زدن نظم آن‌ها ← سورنا سردار معروف اشکانی با همین روش، هراس بزرگی در سپاه کراسوس رومی ایجاد کرد. در نتیجه پیروزی در نبرد حرّان.

ساسانیان

- ۱- با به قدرت رسیدن آن‌ها، به وجود آمدن سپاه دائمی و مجهز که اصلی‌ترین بخش آن، سواره‌نظام سنگین اسلحه زره‌پوش بود (اسواران)
- ۲- سرتاپای اسواران پوشیده با زره‌های فلزی (حتی اسب‌های آن‌ها دارای پوشش زرهی)
- ۳- بخش دیگر سپاه ساسانی سواره‌نظام سبک اسلحه (افراد آن مجهز به کمان)
- ۴- اعضای سواره‌نظام از میان جوانان طبقه اشراف و نجبا برگزیده می‌شد.
- ۵- اعضای پیاده‌نظام عمدتاً شامل روستاییانی فاقد اسلحه و تجهیزات مناسب که به لحاظ نظامی چندان اهمیتی نداشتند.
- ۶- از جمله ابتکارات نظامی ساسانیان استفاده از فیل در جنگ‌ها.
- ۷- از ابتدای این سلسله، ایجاد نیروی دریایی ساسانی ← اردشیر بابکان و جانشینان او، استفاده از نیروی دریایی برای برقراری امنیت و تحکیم سلطه خود بر خلیج فارس و دریای عمان و سواحل جنوبی آن
- ۸- خود انوشیروان با استفاده از نیروی دریایی، نجات یمن از اشغال حبشیان (که از سوی رقیب ساسانیان، امپراتوری روم شرقی حمایت می‌شدند). ← تسلط بر باب‌المنذب و خلیج عدن
- ۹- مدارس ارتشتارستان برای آموزش افراد ارتش ← برخی شواهد نشانگر وجود کتابچه‌هایی با موضوع‌های تخصصی درباره آموزش‌های نظامی مانند تشکیلات قشون، فنون جنگ، تیراندازی با کمان، تغذیه سپاهیان و مراقبت از اسبان ← این کتابچه‌ها مورد استفاده مربیان برای آموزش سربازان

خانواده

- خانواده هسته اصلی جامع آریایی نخستین
- خانواده در آغاز بسیار گسترده (شامل پدر و مادر، فرزندان و نوادگان، برادران و خواهران، دایی‌زادگان و خاله‌زادگان و بستگان دیگر ← سلطه پدر بر اعضای خانواده، نامحدود (هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش‌خانه) / مادر بانوی خانه و مورد احترام همه (اختیاراتی در حد و اندازه پدر نداشت).
- ازدواج در خانواده کهن، درون گروهی ← اعضای خانواده تحت نظارت پدر، با یکدیگر پیمان ازدواج می‌بستند.
- اقتصاد خانواده معیشتی (مصرف دسترنج تمام افراد خانواده برای رفع نیازمندی‌های مشترک / دارایی‌های خانواده (در اختیار پدر) غیرقابل تقسیم یا انتقال ← پس از مرگ او این دارایی‌ها در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده
- تداوم خانواد. گسترده تا عهد هخامنشی ← پس از آن تحت تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی به تدریج کوچک‌تر و محدودتر شد.
- همچنین با گسترش شهرها (به‌ویژه در دوران ساسانی)، مهاجرت بخشی از خانواده‌های روستایی به شهر و اشتغال در پیشه‌های گوناگون ← بدین ترتیب، به تدریج تجزیه خانواده بزرگ با املاک و دارایی‌های مشترک به خانواده‌های کوچک‌تر با اموال مستقل
- از سوی دیگر، با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش گروه‌های اجتماعی، کاهش دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده ← برای نمونه تشکیلات قضایی و گروه روحانیون، بخشی از اختیارات پدر مانند قضاوت و اجرای مراسم و تشریفات دینی را بر عهده گرفتند.

جشن و سوگواری

- گاه‌شماری ایران باستان پر از جشن‌های طول سال که پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران برد کرد فعالیت‌های کشاورزی دانستند.
- ویژگی برجسته جشن‌های باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ
- از مشهورترین جشن‌های ایران باستان گاهنبارها، نوروز، مهرگان و سده
- گاهنبارها عبارت از ۶ جشن به شکرانه آفریده شدن عناصر اصلی خلقت (آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران و انسان) ← برگزاری در ۶ وقت معین از ماه‌های سال
- جشن نوروز از کهن‌ترین جشن‌های ایرانی منسوب به جمشید نخستین پادشاه افسانه‌ای ایران (ایرانیان و ملت‌های هم‌فرهنگ با آنان، همچنان نوروز را گرامی می‌دارند و با آداب و رسوم ویژه جشن می‌گیرند).
- برگزاری جشن‌های گوناگون، فرصتی برای مردم به منظور ابراز وفاداری پادشاه ضمن شادی، تفریح و معاشرت با یکدیگر ← این جشن‌ها دارای تأثیر بسزایی بر اتحاد و انسجام ایرانیان در طول تاریخ بوده و عامل مؤثری در تقویت هویت جمعی آنان
- ایرانیان باستان علاوه بر گرامیداشت جشن‌ها، برگزاری مراسم سوگواری برای مردگان با آداب و تشریفات ویژه ← در مراسم سوگواری درگذشتگان، ضمن خواندن دعا، یادآوری نیکی‌های شخص از دنیا رفته
- ایرانیان احترام خاصی برای ارواح پدران و مادران‌شان قائل بودند ← از این‌رو در برخی از جشن‌ها، انجام مراسم ویژه برای آرامش ارواح آنان

کشاورزی و دامداری

- ۱ بومیان ایرانی پیش از ورود آریایی‌ها، از جمله نخستین مردمان که از حدود ۱۲ هزار سال پیش شروع به کشاورزی و اهلی کردن حیوانات کردند ← پس از آن کشاورزی همواره دارای نقش بسیار تعیین کننده در تأمین نیازهای مادی ساکنان این مرز و بوم و مالیات‌های بخش کشاورزی یکی از منابع مهم درآمد سلسله‌های حکومتی
- ۲ اقوام و طایفه‌های صحراگرد و دامدار آریایی هنگام ورود به ایران اطلاع چندانی از روش‌ها و فنون کشاورزی و صنعت نداشتند ← آنان در نتیجه تماس و همزیستی با بومیان ایران و همسایگان خود در بین‌النهرین، کم‌کم آشنایی با شیوه زندگی روستایی و شهری پیدا کردند و به یک جانشینی و کشاورزی روی آوردند.
- ۳ آموزه‌های زرتشت با تشویق مردم به کشت و کار، تأثیر بسزا بر انتقال تدریجی آریاییان از زندگی شبنانی به زندگی مبتنی بر کشاورزی

رونق و پیشرفت کشاورزی

- ۱ در عصر باستان، کشاورزی اساس زندگی اقتصادی ایرانیان (روستاییان عمده جمعیت ایران)، مهم‌ترین محصولات کشاورزی عبارت بودند از: جو، گندم، برنج، میوه و سبزی که به صورت دیم و آبی کشت می‌شدند ← کشاورزان با استفاده از آب رودخانه‌ها، چشمه‌ها و قنات، زمین‌ها و باغ‌ها را آبیاری می‌کردند.
- ۲ روستاییان در کنار فعالیت‌های کشاورزی، معمولاً تعدادی دام شامل گوسفند، بز، گاو، اسب و شتر پرورش می‌دادند. در سطح وسیع‌تر، اشتغال کوچ‌نشینان به دامداری
- ۳ بیشتر زمین‌های کشاورزی و حتی گله‌های دام متعلق به شاه، خاندان شاهی، مقام‌های حکومتی، اشراف، روحانیون بزرگ و متولیان معبد‌ها و یا آتشکده‌ها ← آنان غالباً در شهرها زندگی می‌کردند و از طریق نمایندگان خود، اداره املاک و یا اجاره آن
- ۴ شمار معدودی از کشاورزان دارای قطعه زمین کوچک، اما بیشترشان فاقد زمین ← کار روی زمین بزرگان و دریافت سهمی از محصول
- ۵ شاهان هخامنشی به کشاورزی توجه زیادی داشتند و اقدامات مفید برای پیشرفت و توسعه آن انجام دادند ← به منظور تشویق کشاورزی، افرادی را که زمین‌های بایر را آباد می‌کردند تا ۵ نسل از پرداخت مالیات معاف می‌کردند.

- ۶ از دیگر اقدام‌های مهم **هخامنشیان** برای توسعه کشاورزی: کندن قنات، احداث بند و سد بر روی رودها و حفر نهرهای انتقال آب در سرتاسر قلمرو خود ← **کندن قنات** از جمله ابتکارات برجسته ایرانیان باستان برای تأمین آب در نواحی خشک و کم‌باران ← از آن زمان تا حدود ۵۰ سال پیش، تأمین آب مصرفی بسیاری از روستاها و حتی شهرها در نواحی مرکزی، شرقی و جنوبی کشور ما از طریق قنات‌ها ← احداث و نگهداری قنات‌ها، سدها و آبراهه‌ها نیازمند دانش و مهارت بسیار پیچیده و مخارج خیلی سنگین که معمولاً حاکمان و مالکان بزرگ از عهده آن برمی‌آمدند (انتقال فنون کندن قنات از ایران به سایر نقاط و کشورهای جهان)
- ۷ کوشش زیاد حکومت **ساسانیان** برای پیشرفت کشاورزی ← یکی از مقام‌های عالی‌رتبه دربار ساسانی (واستریوشان سالار) رئیس روستاییان و کشاورزان ← او علاوه بر عهده‌دار بودن مسئولیت گردآوری مالیات‌های بخش کشاورزی، کوشش برای توسعه و ترویج آبادانی و کشت و کار
- ۸ در دوره **ساسانیان** بستن سدها و آب‌بندهای متعددی بر روی رودها به‌خصوص دجله و فرات و کارون و ایجاد آبراهه‌های (نهرهای) متعددی با هدف آبیاری زمین‌های کشاورزی ← در آن دوره توسعه زیاد کشاورزی به‌خصوص در زمین‌های حاصل‌خیز بین‌النهرین (آسورستان / سواد) ← مالیات و اجاره‌بهای کشتزارهای آسورستان منبع درآمد هنگفت برای ساسانیان ← طغیان رودخانه‌های دجله و فرات و خراب شدن آب‌بندها و سدها در اواخر دوره ساسانیان یکی از عوامل ضعف و انحطاط آنان (ضربه سنگین بر اقتصاد آنان)

- ۹ در عصر باستان بر اثر گسترش راه‌ها و توسعه تجارت، کشت گونه‌های جدیدی از گیاهان و درختان در سرتاسر قلمرو پهناور سلسله‌های ایران ← همچنین در آن عصر گونه‌هایی از گیاهان و درختان از ایران به اروپا و چین رفت و یا از آنجا به ایران آمد.

راه‌ها و حمل و نقل

- راه‌ها و وسایل حمل و نقل نه فقط از نظر سیاسی و نظامی بلکه از جنبه اقتصادی و مخصوصاً تجاری دارای ارزش و اهمیت فوق‌العاده
- ۱ ساخت شبکه وسیع از جاده‌ها برای اتصال مراکز اصلی حکومت به یکدیگر و همچنین به کشورهای همسایه ← مهم‌ترین آن‌ها جاده شاهی (احداث به فرمان داریوش بزرگ) با طول بیش از ۲۴۰۰ کیلومتر، اتصال شوش از پایتخت هخامنشی به شهر سارد در آسیای صغیر
 - ← به گفته هرودت در طول جاده شاهی به فاصله هر ۲۵ یا ۳۰ کیلومتر، ایجاد ایستگاه‌هایی با امکانات فراوان برای مسافران و کاروان‌ها
 - ۲ در این دوران پیشرفت فنون و مهارت‌های جاده‌سازی ← در جاهایی که زمین سست یا باتلاقی، سنگ‌فرش کردن جاده ← جاده‌ها در آن زمان به گونه‌ای ساخته می‌شد که ارباب‌ها به آسانی بتوانند حرکت کنند. / اسب و الاغ و شتر از چارپایان مورد استفاده در حمل و نقل / بهره بردن فراوان ایرانیان باستان همچنین از ارباب و گاری‌های دوچرخ و چهارچرخ که با اسب کشیده می‌شد.

۳) کشف راه‌های دریایی: داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی در جریان لشکرکشی به هندوستان، وقتی به رود سند رسید یکی از اهالی آسیای صغیر به نام اسکیلکس را مأمور کشف مسیرهای آبی کرد ← او مسیر رود سند را تا اقیانوس هند ادامه داد و سپس با عبور از دریای سرخ به مصر رسید ← در نتیجه این سفر برای نخستین بار شناسایی مسیر دریایی میان هند و مصر

۴) یکی دیگر از اقدامات مهم و مدبرانه داریوش در زمینه توسعه راه‌های دریایی، اتصال دریای سرخ به رود نیل ← او هنگام سفر به مصر دستور داد با حفر آبراه‌ای (کانالی) دریای سرخ به رود نیل متصل شود تا امکان تردد کشتی‌ها میان این رود و دریا فراهم آید.

۵) در این دوران، رونق چشمگیر دریانوردی و حمل و نقل دریایی / توسعه بنادر و بنای بندرهای جدید ← همچنین در آن زمان ساخت کشتی‌هایی با ظرفیت حمل چند صد تن کالا

در دوران اشکانیان و ساسانیان

● اهمیت فوق‌العاده راه‌ها و وسایل ارتباطی و توجه زیاد به نگهداری و امنیت جاده‌ها در این دوران همانند زمان هخامنشیان چهارخانه‌ها همچنان دایر / ساخت کاروان‌سراهای جدید در مسیر راه‌ها و حفر چاه و قنات برای تأمین آب آن‌ها

در دوران ساسانی

۱) بقایای کاروان‌سراها و پل‌های برج مانده از این دوره نشان می‌دهد که در آن زمان توجه خاصی به بازسازی و توسعه جاده‌ها می‌شده.

۲) پیشرفت آشکار دریانوردی و کشتی‌رانی در این دوره ← به دستور پادشاهان ساسانی، بنادر و اسکله‌های متعددی به‌خصوص در خلیج فارس و دریای عمان و حضور چشمگیر کشتی‌ها و دریانوردان ایرانی در دریاهای اقیانوس‌ها ← سیراف از جمله بندرهای مهم خلیج فارس که به گفته مورخان اهالی آن‌جا دارای مهارت زیادی در دریانوردی و صیادی

● راه‌ها در عصر باستان علاوه بر فراهم کردن امکان جابه‌جایی کالاها و مسافران، نقش مهم در انتقال اندیشه‌ها و فرهنگ‌ها ← از طریق مسیرهای ارتباطی زمینی و دریایی، تأثیر فرهنگ، هنر و معماری اقوام و جوامع عصر باستان در بخش‌های وسیعی از جهان آن روزگار، بر یکدیگر ← بسیاری از آیین‌ها و دین‌های باستانی از طریق جاده‌ها از شرق به غرب عالم و برعکس راه یافتند.

پول، اوزان و مقیاس‌ها

❖ پول

● هخامنشیان:

۱) تا زمان داریوش بزرگ در بیشتر نواحی تحت حکومت هخامنشی، سکه (پول) رواج چندانی نداشت و مبادله کالا به صورت پایاپای / حقوق و دستمزدها به صورت کالا / سکه‌های طلا و نقره بیشتر در مناطقی مانند بابل و لیدی و شهرهای فنیقی نشین سواحل شرقی دریای مدیترانه رایج بود.

۲) داریوش، ضرب سکه‌هایی با وزن و عیار مشخص (اعتبار در سراسر قلمرو هخامنشیان و حتی فراتر از آن)

۳) شهرت فراوان سکه طلای داریوش موسوم به دَرِیک

۴) ضرب سکه طلا در انحصار پادشاهان و شهرها (ساتراپ‌ها) با اجازه پادشاهان امکان ضرب سکه نقره

۵) نظام پولی ایجاد شده توسط داریوش هخامنشی، معیار ارزش‌گذاری کالاها و خدمات در نواحی مختلف پادشاهی هخامنشی و عامل مهمی در بسط و گسترش تجارت داخلی و خارجی

● اشکانیان و ساسانیان: در دوران اشکانیان و به‌ویژه ساسانیان، گسترش کاربرد پول به‌خصوص در شهرها و به جریان افتادن سکه‌های نقره‌ای و مسی در مبادلات تجاری در منطقه وسیع (تعداد فراوانی از سکه‌های ساسانی در ایران و سرزمین‌های هم‌جوار یافت شده)

❖ اوزان و مقیاس‌ها

● هخامنشیان:

۱) هخامنشیان حفظ واحدهای وزن و اندازه‌گیری ایلامیان و افزودن واحدهای تازه به آن

۲) به دستور داریوش بزرگ تعیین واحدهای وزن و اندازه‌گیری مشخص برای شهرهای هخامنشی ← تعدادی از وزنه‌های آن دوره بر جای مانده

۳) پیمان‌ها یا کیل در زندگی اقتصادی دوران هخامنشی برخوردار از اهمیت ویژه، چون در آن روزگار تعیین میزان و مقدار مواد خوراکی با پیمان‌ها به جای وزن کردن

❖ صنعت

● هخامنشیان:

۱) حکومت هخامنشی با یکپارچه ساختن سرزمین‌های ثروتمند و متمدن که مردمان آن‌ها دارای تجربیات فراوان در تولید کالاهای مختلف، کمک شایان به رونق اقتصادی و توسعه صنعت

۲) آثار و اشیای بر جا مانده از آن دوره بیانگر پیشرفت صنایع فلزکاری، سفالگری و بافندگی

۳) محتوای لوح‌های گلی کشف شده از خزانه تخت جمشید نشان می‌دهد که در زمان هخامنشیان کارگاه‌هایی متعلق به شاه بوده که اشیاء و مواد خوراکی در آنجا تولید می‌شدند. (استادکاران و صنعت‌گران از سرتاسر قلمرو پهناور هخامنشی در این کارگاه مشغول به کار)

● دوران سلوکیان و اشکانیان:

شواهد و مدارک تاریخی، دلالت بر رونق نسبی تولیدات صنعتی و کارگاهی در دوران سلوکیان و مخصوصاً اشکانیان

● دوران ساسانیان:

۱) در این دوران همگام با توسعه شهرنشینی، رشد صنعت و بهتر شدن کیفیت کالاهای تولیدی

۲) ترقی بسیار صنعت بافندگی به‌خصوص بافت پارچه‌های ابریشمی

۳) با در اختیار گرفتن واردات ابریشم خام از چین و کوچاندن بافندگان ماهر از قلمرو روم در شام (سوریه) به ایران، ایجاد کارگاه‌های بافندگی متعدد در شوش، جندی‌شاپور (گندی‌شاپور) و شوشتر ← این کارگاه‌ها تولید نوعی پارچه زربافت و ابریشمی که در جهان آن روز شهرت و مشتریان فراوان داشت ← حتی چین (پایه‌گذار صنعت ابریشم)، پارچه‌های ابریشمی ایرانی را می‌خرید. / چینیان تا قرن‌ها، فنون تولید ابریشم را از مردم دیگر کشورها مخفی نگه داشتند اما سرانجام ایرانیان و رومیان توانستند به این فنون پی ببرند.

۴) در این دوره کارگاه‌های متعددی وجود داشت متعلق به حکومت برای تأمین کالاهای مورد نیاز شاه، دربار، سپاه و تشکیلات اداری

❖ تجارت

● هخامنشیان:

۱) پس از شکل‌گیری حکومتی قدرتمند توسط اقوام آریایی در ایران، به‌خصوص در پی روی کار آمدن شاهان هخامنشی، توسعه تجارت داخلی و خارجی ایران

۲) شواهد باستان‌شناسی، لوح‌های گلی و گزارش‌های مورخان یونانی (مخصوصاً هرودت) ارائه اطلاعات ارزشمند درباره اوضاع تجاری سلسله هخامنشی ← این منابع خبر از رشد بازرگانی میان شهرها و مناطق تحت فرمانروایی این سلسله می‌دهند.

۳) پیدا شدن سکه‌های هخامنشی و مصنوعات نواحی تابع این سلسله در سواحل رودهای دانوب و رُن در مرکز اروپا و سیلان در جنوب آسیا نشانه برقراری روابط بازرگانی با سرزمین‌های مجاور ← در آن زمان بابل در قلب پادشاهی هخامنشی، مرکز تجاری مهم ← بازرگانان از سرزمین‌های مختلف در آنجا مشغول داد و ستد ← بنادر خلیج فارس و نیز بنادر سواحل شرقی دریای مدیترانه از مراکز اصلی تجارت دریایی آن دوره

۴) در این عهد تجارت مانند گذشته، محدود و منحصر به اشیای تجملی و گران‌قیمت نبود بلکه شامل انواع مختلفی از مواد اولیه مانند فلزات و چوب، محصولات کشاورزی و دامی و تولیدات صنعتی ← بخش قابل توجهی از کالاهای تجاری را اجناس مورد نیاز مردم مانند اثاث منزل، ظروف آشپزخانه و مواد خوراکی تشکیل می‌داد.

● سلوکیان:

در این دوران، تجارت رونق گذشته را نداشت ← کاسته شدن از حجم مبادله کالاهای ارزان‌قیمت و در عوض اشیای تجملی جای آن‌ها را گرفت.

● اشکانیان:

۱) با به قدرت رسیدن آنان، بار دیگر رونق اساسی جریان داد و ستد به‌خصوص بازرگانی خارجی ← یکی از عوامل مهم این رونق، برقراری روابط سیاسی و تجاری میان ایران و چین و در پی آن گشایش جاده ابریشم ← ایران در آن دوره به عنوان واسطه تجاری بزرگ میان چین و هند از یک سو و اروپا از سوی دیگر عمل می‌کرد.

۲) در این زمان، ابریشم چین و ادویه هندوستان مشتریان زیادی در قلمرو روم داشت ← بنابراین درآمد هنگفتی از حقوق گمرکی، عوارض حمل و نقل و راهداری نصیب حکومت اشکانی

۳) امپراتوری روم نخست در دوره اشکانی و سپس در عهد ساسانی، تلاش کرد به طور مستقیم با هند و چین ارتباط تجاری برقرار کند اما اشکانیان و ساسانیان هوشمندانه مانع موفقیت رومیان

● ساسانیان:

- ۱ در این دوران، گسترش چشمگیر تجارت در مسیرهای زمینی و دریایی و بازرگانان ایرانی در مناطق وسیعی از جهان آن روزگار از چین تا شرق آفریقا و مرکز اروپا مشغول داد و ستد
- ۲ سکه‌های نقره ساسانی در بیشتر این مناطق رایج و معتبر
- ۳ ساسانیان به مراتب بیشتر از حکومت‌های پیشین بر کار تجارت نظارت داشتند و اجرای قوانین و مقررات مربوط به خرید و فروش

● درآمد‌ها و مخارج

- ۱ حکومت‌ها برای اداره قلمرو، حفظ قدرت و تأمین هزینه‌های گوناگون همواره نیازمند منابع درآمد پایدار و مطمئن ← در واقع اقتدار و استواری حکومت‌ها وابسته به منابع مالی و موجودی خزانه آن‌ها
- ۲ یکی از اهداف اصلی شکل‌گیری تشکیلات اداری (نظام دیوان‌سالاری) در ایران باستان، رسیدگی به وضعیت دخل و خرج کشور و سامان دادن منابع درآمد و مخارج عمومی
- ۳ عمده‌ترین منابع درآمد حکومت در ایران باستان عبارت بود از انواع مالیات‌ها، شامل مالیات کشاورزی و دام، مالیات پیشه‌وران و مالیات سرانه، عوارض گمرکی، حمل و نقل و راهداری و حق بهره‌برداری از معادن و جنگل‌ها
- ۴ وضعیت اقتصاد و معیشت ایران در دوره باستان همواره تحت تأثیر عوامل سیاسی، مدیریتی و اقلیمی ← زمانی که صلح و آرامش و امنیت حکمفرما بود و زمامداران لایق و کارداران حکومت می‌کردند، فعالیت‌های اقتصادی دارای شرایط مطلوب و مردم با خیال آسوده به کسب و کار می‌پرداختند و برخوردار از حداقل امکانات رفاهی و معیشتی
- ۵ در دوران ضعف حکومت مرکزی و فراگیری آشوب و ناامنی و یا هجوم دشمنان خارجی به ایران، به هم ریختن اوضاع و شرایط اقتصادی و رخت برپستن رونق و آبادانی
- ۶ عوامل طبیعی و اقلیمی به خصوص خشکسالی، سیل و طغیان رودخانه‌ها و تخریب سدها نیز گاهی تأثیر منفی بر وضعیت اقتصادی می‌گذشت / گاهی نیز بروز بیماری‌های فراگیر و کشنده چون طاعون و وبا موجب مرگ و میر گسترده نیروی کار و در نتیجه رکود تولید

نکته: دین و باورهای دینی در طول تاریخ، جایگاه مهمی در زندگی اجتماعی و شکل دادن به اندیشه و رفتار انسان داشته ← این باورها و ارزش‌ها در پیدایش و یا فراز و فرود تمدن‌ها بسیار اثرگذار

● باورهای کهن آریایی

- ۱ از اساطیر کهن و مندرجات اوستا و سنگ‌نوشته‌ها برمی‌آید که اقوام مهاجر به ایران همچون آریایی‌های هند، پرستش خدایان متعدد ← آن‌ها را یغ (خدا یا خدایگان)، اهوره (سرور) و اَمَرْتا (بی‌مرگ) می‌خواندند.
- ۲ آن‌ها برای خشنودی خدایان، قربانی کردن حیوانات و خواندن سرودها و نیایش‌های گوناگون
- ۳ افرادی با عنوان مغ اجرای مراسم و تشریفات دینی
- ۴ اعتقاد نداشتن اقوام آریایی برخلاف مردمان ایلام، بین‌النهرین و یونان، به ساخت معابد باشکوه برای خدایان خود
- ۵ آن‌ها: نفوذ و قدرت خدایانشان محدود به ناحیه و شهر خاصی نیست بلکه دربرگیرنده تمام قلمرو گیتی
- ۵ آریاییان همچنین برخی عناصر طبیعی مانند آب، آتش و خاک را مقدس می‌شمردند.

● زرتشت و تعالیم او

- ۱ ظهور زرتشت پیام‌آور دین زرتشتی در میان ایرانیان باستان ← اطلاع دقیقی درباره زمان و مکان تولد و مرگ او در دست نیست.
- ۲ اخبار پراکنده درباره زندگی و سرنوشت او در کتاب اوستا و دیگر متون زرتشتیان، اغلب دارای جنبه افسانه‌ای تا تاریخی.
- ۳ احتمال بیشتر پژوهشگران: زرتشت در قرن ۷ و ۶ ق.م می‌زیسته است.

تعالیم زرتشت

- ۱) اساس تعالیم زرتشت بر یگانگی و پرستش اهوره مزدا
- ۲) بر پایه آموزه‌های زرتشت، اهوره مزدا آفریدگار آسمان‌ها و زمین، خورشید، ماه و ستارگان، آب‌ها و گیاهان، روشنایی و تاریکی (هیچ چیز از دایره قدرت و خواست او بیرون نیست)
- ۳) مطابق تعالیم زرتشتی گروهی از موجودات الهی (امشاسپندان یا جاودانان مقدس) یاری‌دهنده اهوره مزدا در امر آفرینش و اداره امور جهان
- ۴) بر پایه تعالیم زرتشت دو نیرو یا مینوی نیک و بد در جهان هست ← آن کس که نیک و خیر را برمی‌گزیند، پیرو اهوره مزدا و آن کس که بد و شر را انتخاب می‌کند پیرو اهریمن شمرده می‌شود.
- ۵) سفارش زرتشت به پیروانش برای برگزیدن مینوی نیک و سرمشق زندگی خود قرار دادن پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک
- ۶) از دیگر آموزه‌های مهم زرتشت، اعتقاد به جهان آخرت و روز واپسین (روز داوری درباره اعمال انسان در جهان) ← نیکان به گروه یاران اهوره مزدا خواهند پیوست و بدان به دوزخ افکنده و برده اهریمن خواهند شد.
- ۷) زرتشت با برخی از آداب نیایش رایج در جامعه خود (میراث دوران گذشته) مانند قربانی کردن و کشتار بی‌رویه حیوانات به‌ویژه گاو مخالف بود (نکوهش برگزارکنندگان آن‌ها)

اوستا

- ۱) کتاب مقدس ایرانیان باستان و زرتشتیان، اوستا نام دارد.
- ۲) بر پایه داستان‌های باستانی، نسخه‌ای از اوستا که در زمان هخامنشیان بر پوست گاو نوشته شده بر اثر آتش‌سوزی تخت جمشید به دست اسکندر مقدونی از بین رفت.
- ۳) چند قرن بعد، یکی از پادشاهان اشکانی به نام بلاش یکم، گردآوری اوستا
- ۴) به نظر می‌رسد که اوستا تا قرن‌ها به صورت شفاهی و سینه به سینه نقل می‌شده تا آن که در قرن ۴ م. و در زمان شاپور دوم ساسانی نگارش به خط و زبان اوستایی

دین و عقاید ایرانیان باستان از دوران ماد تا ساسانیان

• مادها:

- ۱) درباره دین مادی‌ها اخبار چندانی در دست نیست اما شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد آن‌ها اهوره مزدا و برخی از خدایان کهن ایرانی همچون میترا را ستایش می‌کرده‌اند.
- ۲) روحانیون مادی که مغ نامیده می‌شدند، برگزاری آیین‌های دینی از جمله خواندن نیایش‌ها و سرودها و رسم قربانی کردن
- ۳) مغان بعدها که به تدریج دین زرتشتی را پذیرفتند، تبدیل به پیشوایان دینی جامعه زرتشتی شدند ← آنان نقش مهمی در آمیختن باورهای دینی کهن خود با تعالیم زرتشت داشتند.

• هخامنشیان:

- ۱) با این که سنگ‌نوشته‌ها، نوشته‌های یونانی به ویژه تاریخ هرودت و نیز کاوش‌های باستان‌شناسی در اثر آگاهی‌های ارزشمند درباره باورها، آداب و مراسم دینی پارسیان
- ۲) اما پژوهشگران برجسته ایرانی و غیر ایرانی در خصوص پیروی هخامنشیان از دین زرتشتی اختلاف نظر دارند ← عده‌ای از آنان بر پایه برخی از مندرجات سنگ‌نوشته‌ها و دیگر شواهد تاریخی، استدلال می‌کنند که هخامنشیان زرتشتی بوده‌اند و گروهی دیگر این نظر را قبول ندارند و می‌گویند شاهان هخامنشی، به باورهای کهن ایرانی اعتقاد داشته‌اند.
- ۳) در قلمرو پهنای حکومت هخامنشیان، زندگی گروه‌ها و اقوام متعدد با فرهنگ و اعتقادات گوناگون ← پادشاهان هخامنشی آزاد گذاشتن مردم در پیروی از دین خود و محترم شمردن فرهنگ و عقاید اقوام تابع حکومت خود
- ۴) رفتار آزادمنشانه کورش بزرگ با مردمان مغلوب و احترام او به دین و آداب و رسوم این مردمان در آن زمان پدیده جدیدی بود ← سطرهایی از منشور کورش اشاره به این دارد که او وقتی بابل را بدون خونریزی و غارت فتح کرد، به نیایش و ستایش مردوک خدای بزرگ بابلیان پرداخت، در حالی که فرمانروایان آن زمان، معمولاً پس از تسخیر شهر یا کشوری، ساکنان آنجا را قتل‌عام، معابدشان را غارت و به خدایان آن‌ها اهانت می‌کردند.

● سلوکیان و اشکانیان:

- ۱ اسکندر مقدونی و شاهان سلوکی کوشش بسیار کردند برای ترویج زبان، فرهنگ و باورهای یونانی در ایران، اما بیشتر ایرانیان بر دین، سنت‌ها، آداب و رسوم نیاکان خود باقی ماندند ← در دوران سلوکیان و اشکانیان علاوه بر اهوره مزدا، ستایش خدایان کهن ایرانی همچون مهر و آناهیتا
- ۲ برخی از پادشاهان اشکانی به تقلید از یونانیان، ساختن معابد برای آناهیتا
- ۳ در اواسط دوره اشکانی، دین زرتشتی نفوذ و گسترش چشمگیر یافت و برخی از پادشاهان اشکانی به این دین گرویده و یا از آن پشتیبانی کردند.
- ۴ یکی از شاهان این سلسله به نام بلاش یکم (حکومت ۵۱ تا ۷۸ م.) دستور گردآوری متون پراکنده اوستا را داد.
- ۵ برخی از شاهان اشکانی، تصویر آتشدانی را که نشانه گرایش آنان به کیش زرتشتی بود روی سکه‌های خود نقش کردند.
- ۶ در عهد اشکانی، راه یافتن ستایش ایزد مهر (میترا) به قلمرو روم و آسیای صغیر و در آنجا تبدیل به کیشی مستقل شد و سپس به اروپا رسید.
- ۷ اشکانیان همانند هخامنشیان حامی سیاست آزادی دینی
- ۸ ایرانیان و دیگر مردمان که در سرزمین‌های تحت فرمانروایی حکومت اشکانی زندگی می‌کردند، آزاد در ستایش خدایان و انجام مراسم دینی خود
- ۹ آزادی دینی اشکانیان زمینه مناسبی را برای همزیستی مسالمت‌آمیز پیروان دین‌ها و عقاید مختلف فراهم آورد ← از این رو یونانی‌تباران که در ایران می‌زیستند، بدون هیچ مزاحمتی خدایان خود را می‌پرستیدند ← مجسمه‌هایی از این خدایان در کاوش‌های باستان‌شناسی پیدا شده است.
- ۱۰ یهودیان همچون دوره هخامنشی، حکومت ایران را پناهگاه مناسبی برای خود می‌شمردند.
- ۱۱ پیروان دین مسیح هم که در معرض آزار و اذیت حکومت روم قرار داشتند، در قلمرو اشکانیان احساس امنیت و آزادی می‌کردند.
- ۱۲ آیین بودایی از آیین‌هایی که در آن دوره به ایران نفوذ کرد و مبلغان بودایی در سرزمین‌های شرقی حکومت اشکانی به تبلیغ اندیشه و آموزه‌های بودا می‌پرداختند.
- ۱۳ بر اساس گزارش یکی از مورخان چینی، شاهزاده‌ای از خاندان اشکانی برای نخستین بار ترجمه کتاب‌هایی بودایی به زبان چینی را انجام داد.

● ساسانیان:

- ۱ درباره وضعیت دین در این دوره و سیاست دینی ساسانیان، اخبار و آگاهی‌های بیشتری در دسترس است.
- ۲ منابع این اخبار و آگاهی‌ها عبارتند از: سنگ‌نوشته‌ها، نقش برجسته‌ها، شواهد باستان‌شناسی، سکه‌ها، کتاب‌های دینی و اندرزنامه‌های زرتشتیان، برخی آثار مورخان مسلمان، یونانی و رومی و نیز شاهنامه فردوسی
- ۳ دوره ساسانیان، اهمیت بسزایی در تاریخ دین زرتشتی دارد چرا که حکومت ساسانی، این دین را دین رسمی اعلام کرد ← با این اقدام گره خوردن دین و سیاست به هم
- ۴ از یک سو، پادشاهان ساسانی پرداختن به پشتیبانی کامل از دین رسمی و از سوی دیگر روحانیان زرتشتی، تأیید قدرت و حاکمیت پادشاهان ساسانی
- ۵ گسترش و رسمیت یافتن دین زرتشتی سبب افزایش نفوذ و قدرت روحانیون زرتشتی به طرز چشمگیر ← در رأس آنان، روحانی برجسته‌ای با عنوان موبدان موبد (برخوردار از جایگاه بلند در دربار)
- ۶ پادشاهان ساسانی معمولاً مشورت با موبدان برای تصمیم‌گیری در مسائل مهم حکومتی
- ۷ پس از موبدان موبد، سلسله مراتبی از روحانیان که عهده‌دار مسئولیت‌هایی مانند قضاوت و دادرسی، اداره آتشکده‌ها، اجرای مراسم و آداب مذهبی و تعلیم آموزه‌های زرتشتی
- ۸ تا آن زمان، موبدان ترجیح می‌دادند که مطالب کتاب اوستا را به حافظه بسپارند و به صورت شفاهی به دیگران منتقل کنند، ولی تحولات این عصر از جمله پیشرفت دین مسیح در قلمرو ساسانی و در گرفتن مباحثات اعتقادی میان پیروان ادیان مختلف موجب شد که موبدان برای این که در مقام بحث و جدل، سند و مدرک در اختیار داشته باشند، اقدام به مکتوب کردن اوستای شفاهی کنند هرچند همچنان به نقل شفاهی آن رغبت بیشتری داشتند.
- ۹ در دین زرتشتی، آتش عنصری مقدس بود و زرتشتیان با نیایش در برابر آتش، ستایش اهوره مزدا ← به همین دلیل در دوره ساسانیان، ساخت آتشکده‌های بسیاری در شهرها و روستاهای ایران؛ سه آتشکده بزرگ‌تر و شکوهمندتر از دیگر آتشکده‌ها؛ آذربرزین مهر در خراسان (مخصوص کشاورزان)، آذرگننسب در آذربایجان (ویژه شاهان) و آذر فرنیغ در فارس (خاص موبدان)
- ۱۰ در عصر ساسانیان، ترجمه اوستا به زبان پهلوی و نوشته شدن شرح و تفسیرهایی بر آن
- ۱۱ همچنین کتاب‌های اعتقادی بر اساس تعالیم زرتشت به زبان پهلوی تألیف شد.
- ۱۲ از جمله مهم‌ترین و مفصل‌ترین این کتاب‌ها باید از دینکرد نام برد که دانشنامه‌ای مشتمل بر عقاید زرتشتی
- ۱۳ کتاب بندهش از جمله دیگر کتاب‌های آن دوره

- ۱۴ در آغاز دوره ساسانیان، زندگی پیروان دین‌های مختلف همچنان در آرامش / اما با رسمیت یافتن دین زرتشتی و نیرومند شدن موبدان روبه‌رو شدن گروه‌های غیر زرتشتی همچون مانویان و مسیحیان با مسائل و مشکلات
- ۱۵ مانویان پیروان آیین مانی
- ۱۶ مانی (۲۱۶ تا ۲۷۴ م.) با ترکیب آموزه‌هایی از دین‌های زرتشتی، مسیحی و بودایی، عرضه آیین جدید
- ۱۷ مانی از شاپور یکم اجازه گرفت که عقاید خود را تبلیغ کند.
- ۱۸ مانی عقیده داشت که او و پیامبران پیش از وی آمده‌اند تا روح را که از دنیای نور است، از جهان مادی و تاریکی برهانند و انسان را به رستگاری برسانند.
- ۱۹ مانی و پیروان او، کتاب‌های خود را به زبان‌های مختلف می‌نوشتند و گاه برای تفهیم مطالب استفاده از نقاشی
- ۲۰ مانی عقاید خود را در کتابی با عنوان شاپورگان نوشت و به شاپور هدیه کرد ← اما این پادشاه ساسانی بر دین زرتشتی باقی ماند.
- ۲۱ موبدان به شدت با آیین مانوی مخالف بودند ← آنان پس از شاپور، اقدامات خود را برای نابودی مانی و مانویان تشدید کردند.
- ۲۲ سرانجام در زمان بهرام یکم، مانی به زندان افتاد و اندکی بعد اعدام شد.
- ۲۳ پیروان او که تحت تعقیب و شکنجه قرار گرفته بودند، به مناطق مرزی امپراتوری ساسانی و یا سرزمین‌های دیگر گریختند.

نکته: خط، زبان، علم و آموزش، ستون‌های استوار تمدن با نقش مهم در انتقال میراث فرهنگی و تمدنی به نسل‌های بعد و ملت‌های دیگر

زبان

- ۱ درباره زبان ساکنان اولیه ایران، پیش از مهاجرت اقوام آریایی به جز ایلامیان اطلاعات مکتوبی وجود ندارد.
- ۲ زبان ایلامی که مردمان جنوب غربی فلات ایران با آن سخن می‌گفتند، زبان رسمی و نوشتاری حکومت و تمدن ایلام بود ← این زبان تا مدتی پس از ورود آریاییان، همچنان رواج داشت و به عنوان زبان دوم نوشتاری در دوران هخامنشی از آن استفاده می‌شد.
- ۳ در برخی از سنگ‌نوشته‌های دوره هخامنشیان، ترجمه ایلامی نوشته‌ها نیز آمده است.
- ۴ علاوه بر آن تقریباً تمامی هزاران لوح گلی کشف شده از تخت جمشید به خط و زبان ایلامی
- ۵ پس از استقرار تدریجی آریایی‌ها در ایران، زبان‌ها و گویش‌های گوناگونی که شباهت بسیاری به یکدیگر داشتند و زبان‌شناسان آن‌ها را «زبان‌های ایرانی» می‌نامند، متداول شد.
- ۶ زبان‌های ایرانی شاخه‌ای از گروه زبان‌های «هندو ایرانی» به شمار می‌روند که اقوام هندی و ایرانی، پیش از جدا شدن از یکدیگر و سکونت در هند و ایران با آن تکلم می‌کردند.
- ۷ شاخه هندو ایرانی خود یکی از شاخه‌های گروه بزرگ «زبان‌های هندو اروپایی» به حساب می‌آید.
- ۸ زبان‌های ایرانی در طول تاریخ دچار تحول و تغییر ← زبان‌شناسان مراحل تغییر و تحول زبان‌های ایرانی را از آغاز تاکنون به سه دوره تقسیم کرده‌اند (کهن، میانه، نو)
- ۹ زبان‌های کهن ایرانی از قدیمی‌ترین زمان تا پایان هخامنشیان (۳۳۰ ق.م) در مناطق مختلف فلات ایران رواج داشت.
- ۱۰ در مآخذ باستانی اشاره به تعدادی از این زبان‌ها که از میان آن‌ها تنها از دو زبان فارسی باستان و اوستایی آثار مکتوب بر جای مانده
- ۱۱ فارسی باستان نیای زبان فارسی امروزی و زبان قوم پارس (در دوره هخامنشی به آن سخن می‌گفته‌اند)
- ۱۲ مهم‌ترین مدارک بر جای مانده از زبان فارسی باستان، سنگ‌نوشته‌های پادشاهان هخامنشی به خط میخی
- ۱۳ اوستایی زبانی که مردمان بخشی از نواحی شرقی ایران به آن سخن گفته‌اند / کتاب دینی زرتشتیان، اوستا به این زبان نوشته شده / از این زبان جز کتاب اوستا و آثار مربوط به آن اثر دیگری بر جای نمانده
- ۱۴ زبان‌های دوره میانه تقریباً از زمان سقوط هخامنشیان تا فروپاشی حکومت ساسانیان (۶۵۱ م. / ۳۱ ق.م) و حتی قرون نخستین اسلامی، متداول در مناطق مختلف ایران (از این گروه زبان‌ها آثار بیشتری بر جای مانده)
- ۱۵ زبان پارتی یا پهلوی اشکانی متداول (در مناطق شمال و شرق ایران و زبان رسمی و درباری حکومت اشکانیان)

۱۶ زبان فارسی میانه یا پهلوی ساسانی که دنباله زبان فارسی باستان به حساب می‌آید، رایج در نواحی جنوب و جنوب غربی ایران (زبان رسمی و درباری حکومت ساسانی)

۱۷ زبان‌های ایرانی نو به زبان‌هایی گفته می‌شود که در دوران اسلامی به تدریج در مناطق مختلف ایران رواج داشت.

ادبیات

۱ در ایران باستان، نقل شفاهی داستان‌ها و تعالیم دینی و ادبی، ترجیح داده می‌شد بر کتابت و نوشتن ← از این رو نوشتن متن‌های ادبی و دینی چندان معمول نبود و تنها کتابت اسناد مربوط به سیاست و تا حدودی اقتصاد

۲ مورخان یونانی به داستان‌های حماسی و عاشقانه **مادی** و برخی اشعار آن دوره اشاره کرده‌اند که به صورت شفاهی نقل می‌شده.

۳ از گزارش همین مورخان معلوم می‌شود که در زمان هخامنشیان، قصه‌های متعددی به زبان فارسی باستان وجود داشته و مردم آن‌ها را از حفظ می‌خواندند ← از آن جمله (**هزار افسان**) که داستان مشهور «هزار و یک شب» بر اساس آن شکل گرفته

۴ از دوره اشکانیان تقریباً هیچ نوشته ادبی به زبان و خط پارسی بر جای نمانده، اما شواهد بسیاری دلالت بر وجود ادبیات شفاهی پربار در آن دوره دارد.

۵ در زمان حکومت اشکانی رواج فراوان نقل داستان‌های ملی و پهلوانی و شاعران و موسیقی‌دانان دوره گرد (معروف به گوسان) با شور و هیجان بسیار، این داستان‌ها را از حفظ برای مردم می‌خواندند ← در حقیقت این گوسان‌ها، داستان‌های ملی و پهلوانی را سینه به سینه به نسل‌های بعدی منتقل کردند ← این داستان‌ها بعدها در تدوین خدای‌نامه‌ها و سرودن شاهنامه توسط فردوسی مورد استفاده قرار گرفتند.

۶ سنت نقالی و قصه‌گویی حتی پس از تدوین خدای‌نامه‌ها و شاهنامه همچنان در ایران تا دوران معاصر ادامه یافته

۷ به نظر برخی زبان‌شناسان، منظومه‌های داستانی (درخت آسوریک) و (یادگار زریران) در قرن ۵ م. به خط و زبان پهلوی ساسانی نگارش یافته ابتدا به زبان پارسی سروده شده

۸ همچنین به احتمال بسیار زیاد برخی داستان‌های شاهنامه مانند داستان «بیژن و منیژه» دارای اصل و ریشه اشکانی

آموزش

۱ در برابر وضعیت تعلیم و تربیت در دوران پیش از ساسانیان اطلاعات کامل و دقیقی در دست نداریم.

۲ گزارش و آگاهی‌های پراکنده که در آثار نویسندگان یونانی معاصر با هخامنشیان آمده، بیشتر بازتاب‌دهنده شیوه تعلیم و تربیت فرزندان، خاندان شاهی و درباریان است.

۳ از دوره ساسانیان به دلیل باقی ماندن آثار و منابع مکتوب متعدد، اطلاعات قابل توجهی درباره وضعیت و شرایط تعلیم و تربیت وجود دارد.

۴ ایرانیان باستان توجه جدی به تعلیم و تربیت و پرورش فرزندان دانا، پرهیزگار، دلیر، بردبار، فرمانبر و سخت‌کوش ← فرهنگ ایرانی نیز تأکید بر اهمیت تربیت و ارزش دانایی و خردورزی

۵ آموزش و پرورش در ایران باستان ابعاد گسترده داشت و شامل تربیت جسمانی، اخلاقی، اجتماعی، دینی و شغلی و حرفه‌ای

۶ **انجام تعلیم و تربیت در چند مرحله:** کودکان تا ۵ یا ۷ سالگی در درون خانواده پرورش می‌یافتند و مادران نقش مهمی در آشنایی فرزندان خود با آداب و رسوم خانوادگی، اجتماعی، دینی و میهنی و آموختن راه و رسم پسندیده زندگی به آنان، داشتند.

۷ انجام مراحل بعدی آموزش و پرورش اغلب در خارج از خانه و در مدرسه یا آموزشگاه

۸ به نظر بسیاری از محققان در عهد باستان و مخصوصاً در زمان ساسانیان، تنها فرزندان خاندان شاهی، درباریان، اشراف و موبدان می‌توانستند به مدرسه بروند و تحصیل کنند اما برای فرزندان توده مردم از قبیل کشاورزان، پیشه‌وران و صنعتگران عدم امکان درس خواندن در مدارس و آموزشگاه‌های آن دوره ← اینان به طور معمول آموختن حرفه پدران خود

۹ شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد برخی گروه‌های اجتماعی مانند پیشه‌وران و بازرگانان در ایران باستان مخصوصاً در دوره ساسانیان، تلاش می‌کردند برای تحصیل فرزندان‌شان در مدرسه

۱۰ بنا به نوشته کریستین سن، نویسنده کتاب «ایران در زمان ساسانیان» گروه بسیاری از بازرگانان شهرها، دست‌کم خواندن، نوشتن و حساب می‌دانسته‌اند.

۱۱) قسمتی از برنامه‌های آموزشی و مواد درسی مدارس و آموزشگاه‌ها همگانی بود از قبیل آموختن اصول دین زرتشتی، فراگیری آداب و رسوم دینی و میهنی و مختصری خواندن و نوشتن.

۱۲) علاوه بر آن برای گروه‌های مختلف، وجود آموزش‌های ویژه مثلاً شاهزادگان و فرزندان صاحب‌منصبان سیاسی و نظامی، به فراگیری دانش‌های سیاسی، کشورداری، فنون رزمی و گاهی زبان‌های خارجی می‌پرداختند / فرزندان موبدان آموزش تعلیمات دینی و اوستایی / فرزندان دبیران آموختن خط، زبان، ادبیات و حساب

۱۳) در دوران ساسانی: آموزگاری به عنوان یک شغل رسمی اختصاص به موبدان ← آنان تسلط بر معارف دین زرتشتی، ادبیات پهلوی و برخی دیگر از علوم زمان خود / اداره آموزشگاه‌ها و مدارس عموماً در اختیار موبدان، با این حال کودکان و جوانان خاندان شاهی و صاحب‌منصبان حکومتی، فراگرفتن انواع ورزش‌ها از جمله سوارکاری زیر نظر مربیان

علوم و مراکز آموزش عالی

۱) در ایران باستان اگرچه با نام فیلسوفان و دانشمندان مشهوری همچون افلاطون، ارسطو و بقراط روبه‌رو نمی‌شویم اما از مندرجات اوستا، شاهنامه، کتیبه‌ها و گزارش‌های تاریخ‌نویسان یونانی و رومی، می‌توان استنباط کرد که دانش و فرهنگ ایرانیان در سطح بالا بوده است.

۲) در کتاب اوستا مطالب گوناگون درباره ارزش دانش و بزرگداشت دانشمندان ← در این کتاب، فصلی به دانش اختصاص یافته و در آن بیان مطالبی درباره پزشکی، دامپزشکی، ستاره‌شناسی، حکمت، امور اجتماعی و حقوقی و علوم طبیعی

۳) همچنین ایران در دوران هخامنشیان، مرکز دانش‌ها و مبادلات فرهنگی بین کشورهای متمدن زمان ← علوم و فنون بین‌النهرین، مصر، ایلام، هند و آسیای صغیر که جزو قلمرو این شاهنشاهی بودند، آمیخته با دانش‌های ایرانی شدند.

۴) مندرجات کتیبه‌ها و پاره‌ای از گزارش‌های مورخان یونانی به روشنی نشان می‌دهد که خاندان هخامنشی پشتیبان و مشوق جدی دانش و هنر

۵) پیشرفت علمی و فرهنگی ایران در دوره ساسانی به مراتب بیشتر از دوره‌های قبل

۶) شهریاران ساسانی علاقه و توجه زیاد به نشر علوم و بزرگداشت دانشمندان و رفاه حال آنان

۷) ایرانیان همواره علاقه‌مند به استفاده از دانش و دستاوردهای علمی مردم دیگر سرزمین‌ها ← از این‌رو در زمان فرمانروایی خسرو انوشیروان، گسترش مبادلات فرهنگی با هند و روم و در نتیجه آن پدید آمدن جنبش علمی نیرومند در ایران ← انوشیروان علاقه زیادی به مباحث فلسفی و دینی نشان می‌داد ← او ضمن پناه دادن به تعدادی از فیلسوفان یونانی که بر اثر تنگ‌نظری امپراتور روم به ایران پناهنده شده بودند با آنان به گفت‌وگوی علمی پرداخت.

دانشگاه جندی‌شاپور

۱) یکی از برجسته‌ترین مراکز علمی جهان باستان دانشگاهی که در عصر ساسانی در شهر جندی‌شاپور پدید آمد (گندی شاپور) (این شهر در حوالی دزفول کنونی در استان خوزستان) ← در دانشگاه جندی‌شاپور تدریس دانش‌های مختلفی مانند پزشکی، فلسفه، نجوم و الهیات اما پزشکی بیش از سایر رشته‌ها رونق و پیشرفت داشت و پزشکانی از ایران، هند و یونان در آنجا مشغول به کار بودند.

۲) این دانشگاه هم‌چون دانشگاه‌های امروزی دارای بیمارستانی بود که دانشجویان در کنار آموزش‌های نظری، در آنجا به صورت عملی آشنایی با درمان بیماران ← دانشگاه جندی‌شاپور تا قرون نخستین اسلامی به فعالیت خود ادامه داد.

هنر و معماری

هنر و معماری، نه فقط جلوه‌گاه ذوق و ظرافت و حس زیبایی‌شناسی هنرمندان است، بلکه مَعَرَف اندیشه‌ها، باورها و ارزش‌های مورد قبول جامعه نیز هست.

مادی‌ها

از دوره مادی، آثار هنری مختلفی شامل اشیای زرین و سیمین و ظروف سفالی به دست آمده که نشان می‌دهد هنرمندان مادی در فلزکاری، جواهرسازی و سفالگری مهارت درخورد توجهی داشته‌اند. بدون شک، هنر مادی متکی بر تجربیات و دستاوردهای هنری بومیان غرب فلات ایران بوده است که قرن‌ها پیش از مادی‌ها در این منطقه می‌زیسته‌اند و صاحب تمدن درخشانی بوده‌اند. دستاوردهای حکومت مادی در عرصه معماری نیز قابل توجه است. در این دوره، قلعه‌ها، کاخ‌ها و شهرهایی ساخته شد. مادی‌ها در قلعه‌سازی تبحر زیادی داشتند و برای مقابله با دشمنان خارجی خود به‌ویژه آشوریان، قلعه‌های مستحکمی ساختند. پایتخت مادی‌ها شهر هگمتانه، همدان امروزی، بود که یونانیان به آن اکباتان می‌گفتند. این شهر از هفت قلعه تو در تو تشکیل شده بود که هر قلعه رنگ نمادین خاصی داشت. از دیگر شهرهای این دوره، می‌توان بیستون، اسپدانه (اصفهان) و کنگاور را نام برد.

- ۱- در کدام گزینه به ترتیب «معنی»، «تعریف» و «هدف» علم تاریخ به درستی آورده شده است؟
- (۱) علمی که به مطالعه جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها و جوامع در گذشته می‌پردازد و علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می‌کند - علم و روش‌های علمی که به وسیله آن رویدادهای گذشته براساس شواهد و مدارک مطالعه و تحلیل می‌شوند - شناخت انسان‌ها و پژوهش در فرهنگ آنان
- (۲) مجموعه حوادثی است که یک فرد یا یک جامعه از سرگذرانده است - علمی که به مطالعه جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها و جوامع در گذشته می‌پردازد و علل و نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می‌کند - شناخت انسان‌ها و پژوهش در فرهنگ آنان
- (۳) علم و روش‌های علمی که به وسیله آن، رویدادهای گذشته براساس شواهد و مدارک مطالعه و تحلیل می‌شوند - علمی که به مطالعه جنبه‌های مختلف زندگی انسان‌ها و جوامع در گذشته می‌پردازد و علل نتایج افکار و اعمال پیشینیان را بررسی و تحلیل می‌کند - شناخت و آگاهی نسبت به زندگی اجتماعی در گذشته
- (۴) مجموعه حوادثی که یک فرد یا یک جامعه از سرگذرانده است - علم و روش‌های علمی که به وسیله آن، رویدادهای گذشته براساس شواهد و مدارک مطالعه و تحلیل می‌شوند - شناخت انسان‌ها و پژوهش در فرهنگ آنان
- ۲- کدام گزینه زیر درباره تاریخ‌نگاری در دوره باستان درست می‌باشد؟
- (الف) به عقیده برخی از پژوهشگران رواج و رونق ادبیات و فلسفه، تأثیر مهمی بر شکوفایی و گسترش علم تاریخ در یونان باستان داشته است.
- (ب) کتاب تاریخ هرودت قدیمی‌ترین متن تاریخی است که تاکنون کشف شده است.
- (پ) عمده مطالب کتاب تاریخ هرودت به شرح جنگ‌های آتن و اسپارت پرداخته است.
- (ت) رومی‌ها فن تاریخ‌نویسی را تکامل بخشیدند.
- (۱) الف و ت (۲) پ و ت (۳) ب و پ (۴) الف و ب
- ۳- در کدام گزینه تقدم و تأخر مراحل پژوهش در تاریخ به درستی بیان شده است؟
- (۱) تدوین پرسش‌های تحقیق قبل از گردآوری و تنظیم اطلاعات و بعد از شناسایی منابع انجام می‌شود.
- (۲) انتخاب موضوع بعد از تدوین پرسش‌های تحقیق و قبل از شناسایی منابع صورت می‌گیرد.
- (۳) شناسایی منابع قبل از انتخاب موضوع و بعد از گردآوری و تنظیم اطلاعات صورت می‌گیرد.
- (۴) گردآوری و تنظیم اطلاعات بعد از شناسایی منابع و قبل از تحلیل و تفسیر اطلاعات انجام می‌گیرد.
- ۴- وجه اشتراک گاه‌شمار اوستایی با کدام گاه‌شمار و در چه موردی می‌باشد؟
- (۱) گاه‌شمار بابلی - تقسیم سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه و اضافه کردن پنج روز اضافی به آخر ماه دوازدهم
- (۲) گاه‌شمار مصری - تقسیم سال به ۱۲ ماه ۳۰ روزه و اضافه کردن پنج روز اضافی به آخر ماه دوازدهم
- (۳) گاه‌شمار بابلی - تقسیم سال به ۱۲ ماه ۳۰ یا ۲۹ روزه و اضافه کردن یک ماه به آخر سال در هر سه سال
- (۴) گاه‌شمار مصری - تقسیم سال به ۱۲ ماه ۳۰ یا ۲۹ روزه و اضافه کردن یک ماه به آخر سال در هر سه سال
- ۵- کدام گزینه در مورد گاه‌شماری رایج در کشورهای اسلامی درست است؟
- (۱) بر پایه گردش ماه به دور زمین تنظیم و مبدأ آن اول محرم سالی است که پیامبر از مکه به مدینه هجرت کردند.
- (۲) بر پایه گردش زمین به دور ماه تنظیم و مبدأ آن اول محرم سالی است که پیامبر به پیامبری مبعوث شدند.
- (۳) بر پایه گردش زمین به دور ماه تنظیم و مبدأ آن اول محرم سالی است که پیامبر از مکه به مدینه هجرت کردند.
- (۴) بر پایه گردش ماه به دور زمین تنظیم و مبدأ آن اول محرم سالی است که پیامبر به پیامبری مبعوث شدند.
- ۶- کدام گزینه درباره «جغرافیای تاریخی» و «پیامد ارتباط جغرافیا و تاریخ» به ترتیب درست می‌باشد؟
- (۱) مطالعه رویدادهای تاریخی در مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته - اهمیت یافتن رویدادهای تاریخی در مطالعه نقشه
- (۲) مطالعه مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته - اهمیت یافتن نقشه در مطالعه تاریخ
- (۳) مطالعه مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته - اهمیت یافتن رویدادهای تاریخی در مطالعه نقشه
- (۴) مطالعه رویدادهای تاریخی در مناطق و سرزمین‌های مختلف در گذشته - اهمیت یافتن نقشه در مطالعه تاریخ

۷- به ترتیب «مشخص کردن نقشه بنای به دست آمده - استفاده از روش‌های الکترومغناطیسی - تعیین سن آثار باستانی» مربوط به کدام مراحل کار باستان شناسان است؟

- ۱) شناسایی و کشف - استخراج و تنظیم اطلاعات - حفاری
 ۲) استخراج و تنظیم اطلاعات - شناسایی و کشف - حفاری
 ۳) استخراج و تنظیم اطلاعات - حفاری - شناسایی و کشف
 ۴) حفاری - شناسایی و کشف - استخراج و تنظیم اطلاعات

۸- کدام گزینه عبارت زیر را به درستی کامل می‌کند؟

«باستان‌شناسان از طریق مقایسه آثار و بناهای باستانی سرزمین‌ها و تمدن‌های گوناگون.....»

- ۱) ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی مردمان و جوامع را نشان می‌دهند.
 ۲) روابط جوامع گذشته و تأثیرات فرهنگی و اقتصادی آن‌ها بر یکدیگر را توضیح می‌دهند.
 ۳) می‌کوشند تا سیر پیشرفت‌های فنی، هنری و فرهنگی مردمان گذشته را درک کنند.
 ۴) قدمت، مواد و مصالح به کار رفته در آن‌ها و نیز کاربردهایی که داشته‌اند، مورد بررسی و مطالعه قرار می‌دهند.

۹- به چه دلیل باستان‌شناسی کمک شایانی به مطالعه دوره تاریخی می‌کند؟

- ۱) عدم وجود اطلاعات مربوط به رویدادهای سیاسی و نظامی و نبود اطلاعات مربوط به ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
 ۲) نبود منابع مکتوب کافی و عدم وجود اطلاعات مربوط به ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
 ۳) طولانی بودن این دوره از تاریخ و عدم وجود اطلاعات مربوط به ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
 ۴) طولانی بودن این دوره از تاریخ و نبود منابع مکتوب در این دوره

۱۰- کدام گزینه به ترتیب درباره «دوران نوسنگی» و «دوران پارینه‌سنگی قدیم» درست می‌باشد؟

- ۱) از آن‌جا که زنان مسئولیت گردآوری دانه‌های گیاهان را برعهده داشتند، به احتمال زیاد کشت دانه توسط آنان شروع شده باشد - ساکنان سکونتگاه‌های کهن مانند شهداد، تل ابلیس و تپه یحیی در کرمان به فنون ذوب و قالب‌گیری مس دست یافته‌اند.
 ۲) کهن‌ترین نشانه و آثاری که از حضور انسان در ایران تاکنون کشف شده، مربوط به بستر کشف رود در نزدیکی شهر مشهد در خراسان رضوی است - افروختن آتش و به کار گرفتن آن، تأثیر بسزایی بر زندگی انسان و ارتباط او با محیط گذاشت.
 ۳) انسان علاوه بر اینکه فن ساخت ابزارها و ظروف سنگی را ترقی داد، با ابداع چرخ سفالگری اقدام به تولید ظروف گلی کرد - گروه‌هایی از جمعیت‌های انسانی از آفریقا، آسیای مرکزی، قفقاز و شبه‌قاره هند به سوی سرزمین ما مهاجرت کردند.
 ۴) گروه‌هایی از مردم روستائین چین در اطراف رودهای بزرگی مانند هوانگ هو مشغول کشاورزی بوده‌اند - گروه‌هایی از مردمان گردآورنده خوراک با استفاده از تجربیات گذشته، شروع به کشت برخی گیاهان و اهلی کردن حیوانات کردند.

۱۱- کدام عبارت‌های زیر درباره دوران پیش از تاریخ درست می‌باشد؟

الف) ساخت ابزارهای سنگی، تأثیر بسزایی بر زندگی انسان و ارتباط او با محیط گذاشت.
 ب) این دوره تا زمان اختراع خط ادامه داشت.

پ) استخوان، اصلی‌ترین ماده‌ای بود که انسان‌های نخستین از آن برای ساخت ابزار استفاده کردند.

ت) ساکنان چفگان جزو نخستین مردمان گردآورنده خوراک بودند.

- ۱) الف - ب
 ۲) الف و ت
 ۳) ب و پ
 ۴) ب و ت

۱۲- هریک از توضیحات زیر مربوط به کدام گزاره است؟

- روی کار آمدن این قوم پس از ضعف و زوال حکومت بابل قدیم

- ایجادکننده امپراتوری بزرگ از سواحل شرقی دریای مدیترانه تا کوه‌های زاگرس

- لوح‌های حاوی آثاری از افسانه این پادشاه

- مشهورترین فرمانروای سلسله امور

- ۱) آشور - سارگن - گیلگمش - حمورابی
 ۲) آکد - گیلگمش - حمورابی - سارگن
 ۳) آشور - سارگن - حمورابی - گیلگمش
 ۴) آکد - سارگن - گیلگمش - حمورابی

۱۳- مردم مصر، خدایانشان را مهربان‌تر و دوستانه‌تر از خدایان کدام سرزمین می‌دانستند و دلیل آن چه بود؟

- ۱) سومر - آموزه‌های دینی که از آنان مردمانی صبور ساخته بود.
- ۲) آمو - مطبوع‌تر و آسان‌تر بودن زندگی در اطراف رود نیل
- ۳) سومر - مطبوع‌تر و آسان‌تر بودن زندگی در اطراف رود نیل
- ۴) آمو - آموزه‌های دینی که از آنان مردمانی صبور ساخته بود.

۱۴- همه موارد زیر درباره رویدادهای تاریخی نادرست است به جز:

- ۱) مجزا و مستقل هستند و با یکدیگر رابطه علت و معلولی دارند.
- ۲) تکرارناپذیرند و قابل تجربه هستند و در آنها انسان نقش محوری و اساسی دارد.
- ۳) دور از دسترس‌اند و قابل مشاهده نیستند اما با استفاده از شواهد و مدارک می‌توان آنها را شناخت.
- ۴) دور از دسترس و تکرار ناپذیرند و می‌توان آنها را به‌طور مستقیم درک کرد.

۱۵- کدام عبارت درباره ابن خلدون اندیشمند مسلمان تونس است؟

- ۱) بخشی از مقدمه کتاب العبر خود را به تأثیر تاریخ، اخلاق و رفتار آدمیان بر جغرافیا و اقلیم اختصاص داده است.
- ۲) بخشی از مقدمه کتاب العالم خود را به تأثیر تاریخ، اخلاق و رفتار آدمیان بر جغرافیا و اقلیم اختصاص داده است.
- ۳) بخشی از مقدمه کتاب العالم خود را به تأثیر جغرافیا و اقلیم بر تاریخ، اخلاق و رفتار آدمیان اختصاص داده است.
- ۴) بخشی از مقدمه کتاب العبر خود را به تأثیر جغرافیا و اقلیم بر تاریخ، اخلاق و رفتار آدمیان اختصاص داده است.

آزمون ۲

موضوع آزمون: درس ۵ تا ۸

زمان پیشنهادی: ۱۵ دقیقه

پاسخ: صفحه ۲۲۶

۱- کدام گزینه از نظر زمانی با پیدایش تدریجی نخستین شهرها در چین، دربارهٔ هند درست می‌باشد؟
الف) تمدن سند رو به انحطاط بود.

ب) چندراگوپتا بر ضد یونانیان در هند سر به شورش برداشت.

پ) دسته‌هایی از اقوام آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند.

ت) داریوش بزرگ، شمال غربی این سرزمین را تصرف کرد.

الف و پ (۱) ب و ت (۲) پ و ت (۳) الف و پ (۴)

۲- کدام گزینه از نظر تقدم و تأخر زمانی از قدیم به جدید در مورد هند باستان درست است؟

۱) داریوش هخامنشی ← اسکندر مقدونی ← سلسلهٔ موريا ← سلسلهٔ گوپتا

۲) سلسلهٔ گوپتا ← اسکندر مقدونی ← سلسلهٔ موريا ← داریوش هخامنشی

۳) اسکندر مقدونی ← داریوش هخامنشی ← سلسلهٔ گوپتا ← سلسلهٔ موريا

۴) سلسلهٔ موريا ← سلسلهٔ گوپتا ← اسکندر مقدونی ← داریوش هخامنشی

۳- کدام گزینه عبارت زیر را به درستی کامل می‌کند؟

«درهٔ پهناور رود هوانگ‌هو در شمال چین،»

الف) این کشور را در معرض یورش اقوام بیابان‌گرد قرار می‌داد.

ب) محیط مناسبی برای کشاورزی و برپایی سکونتگاه‌های دائمی بود.

پ) باعث این شد که چین کمتر تحت تأثیر و نفوذ خارجی باشد.

ت) مکانی است که جادهٔ ابریشم از آنجا عبور می‌کند.

الف و پ (۲) الف و پ (۳) الف و پ (۴)

۴- کدام گزینه با توجه به عبارت زیر در مورد تمدن چین باستان از نظر زمانی درست است؟

«زمانی که تمدن سند رو به انحطاط نهاده بود، دسته‌هایی از اقوام آریایی از سمت شمال غرب وارد هند شدند.»

۱) گروه‌هایی از مردم روستانشین چینی در اطراف رودهای بزرگ هوانگ‌هو و یانگ‌تسه مشغول کشاورزی بودند.

۲) آیین کنفوسیوس به چین راه یافت و به تدریج در کنار آیین بودا و دیگر آیین‌ها، مورد پذیرش بخشی از مردم چین قرار گرفت.

۳) با تولید مازاد بر نیاز محصولات کشاورزی و دامی در چین، جمعیت رو به افزایش نهاد و به تدریج زمینه پیدایش نخستین شهرها را فراهم آورد.

۴) یکی از فرمانروایان سلسلهٔ «چه این» به نام ژنگ، با پیروزی بر حاکمان محلی و اشراف زمین‌دار به تفرقه و تجزیه سیاسی چین پایان داد.

۵- کدام گزینه در مورد دولت - شهر اسپارت درست است؟

الف) جامعه‌ای نظامی‌گرا و جنگاور بود.

ب) به رهبری پریکلس به سرعت در مسیر پیشرفت و توسعه طلبی سیاسی و نظامی گام برداشت.

پ) در جنگ‌های پلوپونزی بر دولت - شهر آتن پیروز شد.

ت) حکومت هخامنشی در جریان جنگ‌های پلوپونزی به طور پنهانی به اسپارت کمک نظامی می‌کرد.

الف و پ (۱) ب و ت (۲) ب و پ (۳) الف و ت (۴)

- ۶- کدام عبارت دربارهٔ قرن ۵ ق.م در مورد یونان باستان درست می‌باشد؟
- ۱) کشمکش دولت - شهرهای یونانی برای تسلط بر منطقهٔ آسیای صغیر
 - ۲) شروع عصر تاریکی در سرزمین یونان
 - ۳) مطیع کردن دولت - شهرهای یونانی توسط فیلیپ دوم شاه مقدونیه
 - ۴) برگزاری اولین دورهٔ بازی‌های المپیک در دولت - شهر المپیا
- ۷- کدام گزینه در مورد سرزمین رم در فاصلهٔ سال‌های ۵۰۹ تا ۲۶۴ ق.م درست می‌باشد؟
- ۱) بروز سلسله جنگ‌های بزرگ با حکومت کارتاژ و پادشاهان مقدونی
 - ۲) شورش رومیان علیه شاه این شهر و تأسیس جمهوری رم
 - ۳) لشکرکشی به سمت غرب آسیا و برانداختن حکومت سلوکیان
 - ۴) شکست رقیبان و دشمنان خود و مسلط شدن بر سرتاسر شبه جزیرهٔ ایتالیا
- ۸- ریاست قوهٔ اجرایی در جمهوری رم،
- ۱) به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان فرماندهان ارتش برای دورهٔ چهار ساله، بدون تکرار انتخاب می‌شدند.
 - ۲) به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان فرماندهان ارتش برای دورهٔ یک ساله، بدون تکرار انتخاب می‌شدند.
 - ۳) به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان اعضای سنا برای دورهٔ چهار ساله، بدون تکرار انتخاب می‌شدند.
 - ۴) به دو کنسول اعطا می‌شد که از میان اعضای سنا برای دورهٔ یک ساله، بدون تکرار انتخاب می‌شدند.
- ۹- کدام گزینه با این عبارت که «در زمان محمدشاه قاجار یک افسر انگلیسی موفق به خواندن خط میخی شد.» هم‌خوانی دارد؟
- ۱) به شرح وقایع دوران آغازین فرمانروایی داریوش بزرگ و سرکوب شورش‌های نواحی گوناگون اختصاص دارد.
 - ۲) در آن داریوش تأکید می‌کند که این بنای مجلل را با گرد آوردن بنایان و کارگران ماهر و مصالح ساختمانی عالی، از سراسر امپراتوری ساخته است.
 - ۳) یکی از انسانی‌ترین و شکوهمندترین فتوحات تاریخ جهان، فتح مسالمت‌آمیز بابل توسط کوروش بزرگ است.
 - ۴) سنگ نوشتهٔ شاپور یکم در کعبه زرتشت در نقش رستم، شرح جنگ‌های این پادشاه با رومیان را بازگو می‌کند.
- ۱۰- به ترتیب کدام گزینه پاسخ درست عبارت‌های زیر است؟
- در این دوره علاقه و تمایل اروپائیان برای مسافرت به کشور ما دو چندان شد.
- این کشور توانست امتیاز انحصاری کاوش‌های باستانی را در سراسر ایران به دست آورد.
- این باستان‌شناس معروف آلمانی برای کاوش‌های باستانی به ایران آمد.
- باستان‌شناسان فرانسوی در محوطهٔ باستانی این منطقه به حفاری و کاوش مشغول شدند.
- ۱) قاجار - انگلستان - آرتورپوپ - تخت جمشید
 - ۲) صفوی - فرانسه - ارنست هرتسفلد - شوش
 - ۳) صفوی - انگلستان - ارنست هرتسفلد - تخت جمشید
 - ۴) قاجار - فرانسه - آرتورپوپ - شوش
- ۱۱- کدام گزینه به مهم‌ترین دستاورد کاوش‌های باستان‌شناسی و تحقیقات دربارهٔ تاریخ ایران در دوپست سال گذشته اشاره دارد؟
- ۱) امکان تشخیص افسانه از اسطوره
 - ۲) شناخت بهتر و بیشتر سلسله‌های پادشاهی مادی تا ساسانیان
 - ۳) علاقه اروپائیان به فعالیت‌های باستان‌شناسی در ایران
 - ۴) دادن امتیاز انحصاری کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطهٔ باستانی شوش توسط فرانسویان

- ۱۲- کدام گزینه در مورد مردم ایران در حدود ۸ هزار سال پیش درست است؟
- (الف) در ساختن ظروف و ابزارهای سفالی پیشرفت قابل توجهی یافتند.
 (ب) شروع به کشت گیاهانی مانند جو و گندم و اهلی کردن جانورانی مانند بز و گوسفند کردند.
 (پ) با چکش کاری بر روی رگه‌های طبیعی مس، برخی ابزارها به ویژه زیورآلات مسی می‌ساختند.
 (ت) نخستین شهرها مانند شوش و سیلک را در فلات ایران بنا کردند.
- (۱) ب و ت (۲) الف و پ (۳) ب و پ (۴) الف و ت
- ۱۳- پیامد لشکرکشی‌های پیاپی فرمانروایان سومری و آکدی به سرزمین‌های ایلامی در کدام گزینه به درستی آورده شده است؟
- (۱) شهر بزرگ و آباد شوش در نتیجه این یورش‌ها با خاک یکسان شد.
 (۲) حاکمان کوچک و مستقل ایلامی با یکدیگر متحد شدند و پادشاهی ایلام را تأسیس کردند.
 (۳) موجب شکل‌گیری روابط فرهنگی، سیاسی و تجاری با این سرزمین‌ها گردید.
 (۴) حکومت ایلام، سرانجام پس از قرن‌ها سلطنت، بر اثر این یورش‌ها دچار انحطاط و فروپاشی گردید.
- ۱۴- کدام گزینه نقش بسزایی در توجه و گرایش محققان به تاریخ دوره باستان داشته است؟
- (۱) وجود آگاهی‌های تاریخی آمیخته با افسانه و قصه‌های شاهنامه (۲) کاوش‌های باستان‌شناسی و خواندن خطوط باستانی
 (۳) کاوش‌های تاریخی و خواندن خدای‌نامه‌ها (۴) خوانده شدن خطوط باستانی و قصه‌های شاهنامه
- ۱۵- کدام گزینه بیانگر آن است که اعتقاد به الهه‌های مادر در ایران فراگیر بوده است؟
- (۱) احترام و تقدیس الهه‌های مادر (۲) سنگ نوشته‌های مربوط به الهه مادر
 (۳) ساخت معابد برای الهه‌های مادر (۴) کشف پیکره‌هایی از الهه‌های مادر در دیگر مناطق

۱- همه موارد درباره هوخشتر پادشاه سلسله ماد درست است به جز:

- ۱) متحد شدن با حکومت بابل علیه آشور و پایان دادن به حاکمیت آشوریان
- ۲) گسترش قلمرو ماد به شمال بین‌النهرین و بخش‌های وسیعی از آسیای صغیر
- ۳) به اوج قدرت رسیدن پادشاهی ماد در زمان فرمانروایی او
- ۴) بنا کردن شهر هگمتانه و مرکز حکومت خود قرار دادن آن

۲- کدام گزینه از نظر تقدم زمانی، رویدادی قدیمی‌تر است؟

- ۱) کورش با جلب حمایت بزرگان مادی، آستیاگ را از میان برداشت.
- ۲) کورش قبیله‌های پارسی را با هم متحد کرد.
- ۳) بدون جنگ و خونریزی بابل توسط کورش فتح شد.
- ۴) کورش با لشکرکشی به آسیای صغیر، حکومت لیدی و سایر دولت - شهرهای آنجا را شکست داد.

۳- کدام عبارت زیر در مورد اردشیر سوم هخامنشی درست است؟

- الف) در ابتدای حکومتش به قتل عام افراد خاندان سلطنتی پرداخت.
- ب) پادشاهی جاه‌طلب و جنگجو بود و مصر در زمان او از سیطره هخامنشیان خارج شد.
- پ) به دست یکی از خدمتکاران کاخ شاهی به قتل رسید.
- ت) در زمان او حکومت هخامنشی دچار تفرقه درونی شد.

- ۱) ب و ت ۲) الف و ت ۳) الف و پ ۴) ب و پ

۴- کدام گزینه عبارت زیر را به درستی کامل می‌کند؟

- «بلافاصله پس از درگذشت اسکندر مقدونی در بابل،»
- ۱) ارشک از قبیله پرنی توانست پارت و گرگان را از دست سلوکیان خارج کند.
 - ۲) جنگ‌های داخلی میان سردارانش برای به دست گرفتن قدرت آغاز شد.
 - ۳) یکی از سرداران او به نام سلوکوس، سلسله پادشاهی سلوکیان را تأسیس کرد.
 - ۴) مقاومت‌هایی به شکل نافرمانی و شورش در مناطق مختلف ایران شکل گرفت.

۵- کدام گزینه به ترتیب از اقدامات مهرداد اول و مهرداد دوم می‌باشد؟

- ۱) اشکانیان تا رود فرات پیش رفتند و با امپراتوری روم همسایه شدند - حکومت اشکانیان توانست به فرماندهی سورنا، در زمان او سپاه روم به فرماندهی کراسوس را شکست دهد.
- ۲) سفیرانی از سوی چین به ایران آمدند و در پی آن روابط تجاری میان دو کشور با تکمیل جاده ابریشم توسعه پیدا کرد - اشکانیان تا رود فرات پیش رفتند و با امپراتوری روم همسایه شدند.
- ۳) وسعت قلمرو اشکانیان به نهایت خود رسید و پایه‌های قدرت و سلطنت آنان استوار شد - سلسله اشکانیان از یک حکومت محلی در شرق فلات ایران به یک پادشاهی قدرتمند تبدیل شد.
- ۴) سلسله اشکانیان از یک حکومت محلی در شرق فلات ایران به یک پادشاهی قدرتمند تبدیل شد - سفیرانی از سوی چین به ایران آمدند و در پی آن روابط تجاری میان دو کشور با تکمیل جاده ابریشم توسعه پیدا کرد.

- ۶- کدام گزینه از نظر تقدم و تأخر زمانی در دوره ساسانی درست است؟
- ۱) خسرو پرویز بعد از شیرویه و قبل از هرمز چهارم به پادشاهی رسید.
 - ۲) هرمز چهارم قبل از بهرام چوبین و بعد از خسرو انوشیروان به پادشاهی رسید.
 - ۳) خسرو انوشیروان بعد از قباد یکم و قبل از شاپور دوم به قدرت رسید.
 - ۴) شیرویه قبل از هرمز چهارم و بعد از خسرو پرویز به قدرت رسید.
- ۷- کدام گزینه درباره قضاوت و دادرسی در دوره هخامنشی درست است؟
- ۱) ترکیبی از قوانین و شیوه‌های دادرسی اقوام ایرانی و نیز اقوام و ملت‌های غیرایرانی تابع امپراتوری، مبنای قضاوت بوده است.
 - ۲) عمده کار قضاوت را گروهی از مغ‌های زرتشتی که با قوانین دینی و احکام عرفی آشنایی داشتند، عهده‌دار بودند.
 - ۳) به طور کلی قضاوت به دو شکل غیررسمی و رسمی انجام می‌شد و قضاوت رسمی فقط بر عهده قضاتی بود که از سوی شاه و یا حاکمان مناطق مختلف منصوب می‌شدند.
 - ۴) تشکیلات قضایی گسترش یافت و نقش روحانیون مذهبی در امور قضایی بیشتر از گذشته افزایش یافت.
- ۸- کدام گزینه وجه اشتراک حکومت ساسانیان را با حکومت هخامنشیان نشان می‌دهد؟
- ۱) در دوره ساسانی همانند دوره هخامنشی ترکیبی از قوانین و شیوه‌های دادرسی اقوام ایرانی و نیز اقوام و ملت‌های غیرایرانی تابع امپراتوری، مبنای قضاوت بود.
 - ۲) فرمانروایان ساسانی به سیاست آزادی و مدارای دینی پادشاهان هخامنشی ادامه دادند.
 - ۳) ساسانیان بخش عمده‌ای از تشکیلات دیوانی هخامنشیان را به خدمت گرفته و تقسیمات کشوری همانند روزگار هخامنشی بود.
 - ۴) پادشاهان ساسانی همانند پادشاهان هخامنشی ادعا کردند که بنا به خواسته اهورا مزدا به مقام شاهی رسیده و حکومت آنان مورد تأیید اوست.
- ۹- کدام عبارت درباره سپاه و جنگ‌افزارهای دوره هخامنشی نادرست است؟
- ۱) فرماندهی ناوهای جنگی را پارسیان و مادی‌ها بر عهده داشتند.
 - ۲) اعضای سپاه جاویدان، از میان جوانان برومند پارسی انتخاب می‌شدند.
 - ۳) سلاح اصلی سواره نظام در سپاه پارسی تیر و کمان بود.
 - ۴) هر کدام از اقوام، لباس جنگی و جنگ‌افزارهای مخصوص خود را داشتند.
- ۱۰- پادشاهان ساسانی به منظور ایجاد تمرکز و افزایش دامنه نظارت و تسلط خود بر مناطق مختلف کشور دست به چه اقدامی زدند؟
- ۱) تأسیس حکومت مرکزی نیرومند و رسمیت دادن دین زرتشتی
 - ۲) کاهش تعداد حکومت‌های محلی و تأسیس حکومت مرکزی نیرومند
 - ۳) تأسیس حکومت مرکزی نیرومند و تشکیل سپاهی دائمی و نیرومند
 - ۴) تشکیل سپاهی دائمی و نیرومند و توسعه و تقویت تشکیلات اداری منظم و منسجم
- ۱۱- کدام گزینه در مورد یک دوره زمانی از سلسله‌های باستانی ایران درست است؟
- الف) به طور کلی جامعه ایران در این دوران شامل گروه حاکم و توده‌های مردم عادی بود و اعضای گروه حاکم، خود به دو دسته تقسیم می‌شدند.
- ب) با افزایش فتوحات و توسعه تشکیلات حکومتی، نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی میان گروه‌های حاکم و مردم عادی افزایش یافت.
- پ) با گسترش شهرها، مخصوصاً در این دوره، بخشی از خانواده‌های روستایی به شهر مهاجرت کردند.
- ت) خانواده گسترده تا این زمان تداوم داشت.

۴ الف و ب

۳ پ و ت

۲ الف و پ

۱ ب و ت

۱۲- کدام عبارت‌های زیر نادرست هستند؟

(الف) در آئین زرتشتی، پارسایی و عفت دو خصلت و ویژگی زن خوب شمرده می‌شد.

(ب) در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و با حقوقی برابر کار می‌کردند.

(پ) همسر خسرو پرویز و دو دختر یزدگرد دوم بر تخت سلطنت نشستند.

(ت) درباره زنان و موقعیت و حقوق آنان در ایران باستان مدارک و اطلاعات زیادی وجود دارد.

(۱) ب و ت (۲) الف و پ (۳) الف و ب (۴) پ و ت

۱۳- ویژگی برجسته جشن‌های ایران باستان چه بود و کدام جشن‌ها به پادشاه افسانه‌ای ایران نسبت داده شده است؟

(۱) عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند - نوروز (۲) عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند - گاهنبارها

(۳) شادی و تفریح و معاشرت با دیگران - نوروز (۴) شادی و تفریح و معاشرت با دیگران - گاهنبارها

۱۴- کورش هخامنشی پس از فتح آسیای صغیر ابتدا دست به چه اقدامی زد؟

(۱) چند سالی در مناطق شرقی فلات ایران سرگرم کشورگشایی بود و مناطق وسیعی را به قلمرو خود افزود.

(۲) برای دفع حملات قبایل صحراگرد سکایی، به مناطق دور دست در شمال دریای سیاه و جنوب روسیه کنونی لشکرکشی کرد.

(۳) به سرزمین بابل لشکرکشی کرد و این سرزمین را بدون جنگ و خونریزی فتح کرد.

(۴) با لشکرکشی به مصر توانست قلمرو هخامنشیان را به قاره آفریقا گسترش دهد.

۱۵- کدام عبارت زیر درباره حکومت ساسانیان نادرست است؟

(۱) ساسانیان با آسان‌گیری و مداراجویی فرهنگی و دینی، اقوام و فرقه‌های دینی گوناگون را در کنار یکدیگر حفظ کردند.

(۲) حکومت ساسانیان با اقدامات مهم پادشاهانی مانند شاپور یکم و شاپور دوم گسترش یافت و تثبیت شد.

(۳) اردشیر ساسانی بسیاری از مخالفان را با جنگ برسر جای خود نشانده.

(۴) ساسانیان مصمم بودند به جای حکومت ملوک طوایفی اشکانی، حکومتی متمرکز و قدرتمند ایجاد کنند.

آزمون ۴

موضوع آزمون: درس ۱۳ تا ۱۶

زمان پیشنهادی: ۱۵ دقیقه

پاسخ: صفحه ۲۲۹

- ۱- رئیس روستائیان و کشاورزان را در دوره می گفتند که یکی از وظایف آنان بود.
 - ۱) هخامنشی - واستریوشان سالار - توسعه و ترویج آبادانی و کشت و کار
 - ۲) ساسانی - بزرگ فرمادار - کندن قنات، احداث بند و سد بر روی رودها
 - ۳) هخامنشی - بزرگ رمادار - گردآوری مالیات‌های بخش کشاورزی
 - ۴) ساسانی - واستریوشان سالار - گردآوری مالیات‌های بخش کشاورزی
- ۲- کدام مورد در ارتباط با واحد اندازه‌گیری در دوره هخامنشیان درست است؟
 - ۱) واحدهای اندازه‌گیری ایلامی و مادها را کنار گذاشته و خود واحدهای جدیدی را ایجاد کردند.
 - ۲) در آن روزگار میزان و مقدار خوراکی را به جای وزن کردن با پیمانه تعیین می کردند.
 - ۳) نتوانستند واحد اندازه‌گیری گذشته را حفظ کنند، بنابراین خود واحد کیل را به وجود آوردند.
 - ۴) مقیاسی برای اندازه‌گیری وجود نداشت و پیمانه در آن زمان از دقت بالایی برخوردار بود.
- ۳- کدام عبارت بیانگر اوضاع تجاری در دوره سلوکیان می‌باشد؟
 - ۱) مانند گذشته محدود و منحصر به اشیای تجملی و گران قیمت نبود.
 - ۲) رونق گذشته را داشت و علاوه بر آن حجم کالاهای وارداتی افزایش پیدا کرد.
 - ۳) رونق گذشته را نداشت و از حجم مبادله کالاهای ارزان قیمت کاسته شد.
 - ۴) مانند گذشته محدود و منحصر به مبادله کالاهای ارزان قیمت نبود.
- ۴- همه موارد با باورها و اعتقادات کهن آریایی مطابقت دارد به جز:
 - ۱) آن‌ها مغ (خدایگان)، اهوره (سرور) و امرتا (بی‌مرگ) را خدایان خود می‌خواندند
 - ۲) برای خشنودی خدایان خود حیوانات را قربانی می‌کردند و سرودها و نیایش‌های گوناگونی می‌خواندند.
 - ۳) اعتقاد داشتند که نفوذ و قدرت خدایانشان محدود به یک ناحیه و شهر خاصی نمی‌شود.
 - ۴) همانند مردمان ایلام، بین‌النهرین و یونان برای خدایان خویش معابد باشکوه می‌ساختند.
- ۵- کدام عبارت درباره مانی از نظر تقدم و تأخر زمانی درست است؟
 - ۱) مانی بعد از بهرام یکم و در زمان شاپور یکم ظهور کرد.
 - ۲) مانی در زمان شاپور یکم و بهرام یکم ظهور کرد.
 - ۳) مانی قبل از شاپور یکم و شاپور دوم ظهور کرد.
 - ۴) مانی قبل از شاپور یکم و بعد از شاپور دوم ظهور کرد.
- ۶- دلیل مکتوب شدن اوستا توسط موبدان زرتشتی چه بود؟
 - ۱) تحولات دینی و پیشرفت دین مسیح در قلمرو ساسانی
 - ۲) رسمی شدن مذهب زرتشت و افزایش قدرت موبدان
 - ۳) ترس از فراموش شدن اوستای شفاهی در گذر زمان
 - ۴) پشتیبانی کامل پادشاهان ساسانی از دین زرتشتی
- ۷- فرمانروایان کدام سلسله حامی سیاست آزادی دینی بودند و نتیجه آن چه بود؟
 - ۱) ساسانیان - موجب گردید تا پیروان ادیان دیگر بتوانند به تبلیغ آئین خود بپردازند.
 - ۲) هخامنشیان - موجب گرایش آنان به آئین‌ها و باورهای ایرانی مانند آناهیتا گردید.
 - ۳) اشکانیان - یونانی تباران ساکن ایران بدون مزاحمت خدایان خود را می‌پرستیدند.
 - ۴) سلوکیان - موجب گرایش آنان در اواسط دوره حکومتشان به آئین زرتشت شد.

- ۸- کدام گزینه در مورد زبان فارسی میانه درست است؟
 الف) دنباله زبان فارسی باستان به حساب می‌آید.
 ب) کتاب دینی زرتشتیان به این زبان نوشته شده است.
 پ) زبان رسمی و درباری حکومت اشکانیان به شمار می‌رفت.
 ت) در نواحی جنوب و جنوب غربی ایران رایج بوده است.
- الف و ت (۱) الف و پ (۲) ب و ت (۳) ب و پ (۴)
- ۹- کدام گزینه درباره ادبیات در دوره ایران باستان مغایرت دارد؟
 (۱) تنها اسناد مربوط به سیاست و تا حدودی اقتصاد را کتابت می‌کردند.
 (۲) نقل شفاهی داستان‌ها و تعالیم دینی و ادبی، بر کتابت و نوشتن ترجیح داده می‌شد.
 (۳) مورخان یونانی به داستان‌های حماسی و عاشقانه مادی اشاره کرده‌اند که به صورت شفاهی نقل شده‌اند.
 (۴) از دوره هخامنشیان قصه‌های متعددی به صورت مکتوب کشف شده است.
- ۱۰- پژوهشگران با مقایسه نقش برجسته‌های هخامنشی با دوران پیش از آن چه مطلبی را دریافتند؟
 (۱) استفاده از تجربیات و سبک‌های اقوام ایرانی با شیوه‌های بومی
 (۲) استفاده و تقلید از عناصر موجود در طبیعت مانند حیوانات و گیاهان
 (۳) الهام پذیرفتن سنگ تراشان هنرمند دربار هخامنشی از نقش برجسته‌های بین‌النهرین
 (۴) به نمایش گذاشتن عظمت و شکوه امپراتوری هخامنشی
- ۱۱- کدام گزینه درباره هنر و معماری اشکانیان درست است؟
 (۱) در آغاز تلاش کردند که از تأثیر و نفوذ فرهنگ، هنر و معماری یونانی در ایران بکاهند اما به تدریج به هنر آنها گرایش پیدا کردند.
 (۲) در آغاز دنباله‌رو دستاوردهای فرهنگی و هنری هخامنشیان بودند، اما به تدریج به تقلید از آنان پایان دادند.
 (۳) در آغاز تلاش کردند که هنر و معماری هخامنشیان را دنبال کنند اما به تدریج دنباله‌رو دستاوردهای فرهنگی و هنری یونانیان شدند.
 (۴) در آغاز دنباله‌رو دستاوردهای فرهنگی و هنری یونانیان بودند، اما به تدریج از نفوذ فرهنگ و هنر و معماری یونان در ایران کاسته شد.
- ۱۲- در لوح سنگی یادبودی که در کاخ آپادانا در شوش کشف شده، داریوش بزرگ بر چه مسئله‌ای تأکید می‌کند؟
 (۱) این که نشان می‌دهد که قدرت و گستردگی قلمرو امپراتوری هخامنشی تا چه اندازه گسترده بوده است.
 (۲) این که به وضوح، مهارت، ذوق و ظرافت هنرمندان و معماران امپراتوری هخامنشی در آن دیده می‌شود.
 (۳) این که با گردآوردن بنایان و کارگران ماهر و مصالح ساختمانی عالی، از سراسر امپراتوری این بنا ساخته شده است.
 (۴) این که در ساخت این بنا، از هنرمندان بین‌النهرین و به ویژه هنرمندان آشوری الهام و الگو گرفته شده است.
- ۱۳- کدام گزینه در مورد هنر سفالگری در دوره ساسانی درست است؟
 (۱) بر خلاف فلزکاری، هنر سفالگری در این دوره، رونق گذشته خود را به دست آورد.
 (۲) بر خلاف فلزکاری، هنر سفالگری در این دوره، رونق گذشته را نداشت.
 (۳) همانند فلزکاری، هنر سفالگری در این دوره، رونق گذشته را نداشت.
 (۴) همانند فلزکاری، هنر سفالگری در این دوره، رونق بی‌سابقه‌ای یافت.
- ۱۴- کدام گزینه، عبارت داده شده زیر را به درستی کامل می‌کند؟
 «در دوره اشکانیان یکی از عوامل مهم بازرگانی خارجی، بود.»
 (۱) یکپارچه ساختن سرزمین‌های ثروتمند و متمدن
 (۲) برقراری روابط سیاسی و تجاری میان ایران و چین
 (۳) کوچاندن صنعتگران سرزمین‌های دیگر به ایران
 (۴) ایجاد چندین پایگاه تجاری در خلیج فارس، دریای سرخ و دریای مدیترانه
- ۱۵- همه موارد زیر درباره ادبیات دوره اشکانیان درست است به جز:
 (۱) این دوره دارای ادبیات شفاهی پرباری بوده است.
 (۲) تقریباً هیچ نوشته ادبی به زبان و خط پارتی بر جای نمانده است.
 (۳) داستان هزار افسان مربوط به این دوره است.
 (۴) در این دوره نقل داستان‌های ملی و پهلوانی رواج فراوان یافت.